

የገገግህርያት ስሞች ስነፅሁፋዊ ፋይዳ
በአማርኛ ልቦለዶች

ብርሃኑ ገበየሁ

1. የገገግህርያት አሰያየም

1.1 እንደ መነሻ

ይህ ጥናት፣ በአማርኛ ልቦለዶች ውስጥ የገገግህርያት ስም ያለውን ስነፅሁፋዊ ፋይዳ ይመረምራል። ጥናቱ፣ በስነፅሁፍ መምህራንና ተማሪዎች ዘንድ በአፃፃፍ ቴክኒክና በኪናዊ ዋጋቸው የተሻሉ የሚባሉ ህያ ስራዎችን ይቃኛል።¹ እነዚህ ስራዎች ከሞላ ጎደል በአማርኛ ስነፅሁፍ ታሪክ ውስጥ ልዩ ልዩ ዘመናትን የሚወክሉ ናቸው።² ስለዚህም፣ በአፃፃፍ ቴክኒክ ብለለታቸው በየዘመኑ አንቱ የተባሉ ወጣትና አንጋፋ ደራሲያን ስራዎች በጥናቱ ተጠቃለዋል የሚል እምነት አለን። ለጥናቱ ከተመረጡት ስራዎች ብዙዎቹ ረጅም ልቦለዶች (novels) ሲሆኑ፣ በልቦለድ (fiction) ስር ሊጠኑ ከሚችሉ ሌሎች ቅርፆች፣ ተውኔቶችን (plays) እና ተራኪ ግጥሞችን ለማካተት ተሞክሯል።

ጥናቱ ሶስት ክፍሎች አሉት። የመጀመሪያው ክፍል የገገግህርያትን ስሞችና አሰያየሞቻቸውንና ያላቸውን ስነፅሁፋዊ ፋይዳ አስመልክተው የተደረጉ ጥናቶችን የሚቃኝ ነው። ይህ ክፍል ወደ ጥናቱ ዋና ጉዳይ የሚያዘልቀው የመግቢያው አካል ሲሆን፣ ሁለተኛው ክፍል፣ በአማርኛ ልቦለድ የገገግህርያትን አሰያየም፣ እንዲሁም ስሞቹ በየተገኘበት አውድ ያተረፏቸውን ስነፅሁፋዊ ፋይዳዎች ተንትኖ ለማሳየት የተሞከረበት ነው። ሶስተኛው ክፍል የማጠቃለያ ነጥቦች የቀረቡበት ነው።

የጥናቱ ትንታኔ፣ የስሞችን ልዩ ልዩ ገፅታዎች ለማገናዘብ ሞክሯል። እነዚህም ባህላዊ፣ ስነልቦናዊ እና ቴክኒካዊ (textual) ገፅታዎች ናቸው። ባህላዊ ገፅታዎች፣ በአንድ በኩል በልቦለዶቹ ውስጥ የገገግህርያትን አሰያየም የሚጻፍ ሲሆኑ፣ በሌላ በኩል፣ ስሞች ከመዝገብ ቃላት ፍቻቸው ይልቅ፣ አዘውትረው የሚያመጡት ፍካሬያዊ ፍቺ መገኛዎች በመሆናቸው አስፈላጊነት አላቸው። ስነልቦናዊ ገፅታዎች ስሞቹ የተዋቀሩባቸውን ስነ-ምግባራዊ እና ሰዋሰዋዊ ህግጋት የሚመለከቱ ናቸው። የአማርኛ ስሞች የባህላዊ ሁኔታዎችና የቋንቋው ሰዋሰዋዊ ባህርይ ድምር በመሆናቸው የስሞቹን ስነ-ምግባራዊ አሰካካ መመርመር አስፈላጊነት አለው። ቴክኒካዊ ገፅታዎች ከፊል ስነፍቻዊና (semantic) ከፊል ስነፅሁፋዊ ናቸው።

ስነፅሁፋዊ ናቸው ስንላ፣ የስሞችን ፍቺ ከተገኛበት አውድ፣ በአውዱ ውስጥ ከተሰያሚዎቹ ድርጊቶችና ባህርያት አንፃር ብቻ እንድናይ የሚያስገድዱን ናቸው ማለታችን ነው። ስነ ፍቻዊነታቸው፣ ስሞቹ ከተሰያሚው አንፃር ብቻ ሳይሆን፣ በልቦለዱ ውስጥ ካሉ ሌሎች ገፀባህርያትና ሁኔታዎች ካላቸው ዝምድና አንፃርም ፍቻቸው በመወሰኑ ነው።

2.1 ትውራዊ ዳራ

በልቦለድ ውስጥ ስያሜ አይነተኛ ቅርፃዊ ገፅታ (formal aspect) መሆኑን የሥነፅሁፍ ሐያሲያንና ተመራማሪዎች ይስማሙበታል። ለምሳሌ፣ Roland Barthes የተባለው የዘመናችን እውቅ የሥነፅሁፍ ተዋሪ፣ ስያሜ በትረካ ውስጥ ያለውን ማዕከላዊ ሥፍራ ሲገልፅ፣ "What is proper to narrative is not action but the character as a proper name"³ በማለት ጽፏል። ትረካ በገፀባህርያት የሚፈፀሙ ተለጣጣቂ ድርጊቶች እና ሁነቶች ቅንብር እስከሆነ ድረስ፣ ድርጊቱን ማን ፈፀመው? በማን ላይ? የሚሉ ጥያቄዎችን አንባቢው በንባቡ ሂደት ያነሳል። አንባቢው አንድ ሁነት የደረሰበትን ወይም አንድ ድርጊትን የፈፀመ ገፀባህርይን ከሌሎች ለይቶ እንዲያውቅ የሚያደርገው፣ በትረካውም ውስጥ ገፀባህርይውን የሚጠቅሱ ድርጊቶችንና ሁነቶችን ቀጣጥሎ አንድ አእምሮአዊ ቅርፅ/ስእል ለመሳል የሚያስችለው ትእምርት (sign) ስያሜ ነው። ስለዚህም፣ የገፀባህርይው የተፀውየ ስም የገፀባህርይው ህልውና መሰረት መሆኑን፣ Barthes፣ "The proper name enables the person to exist outside the semes, whose sum nonetheless constitutes it entirely"⁴ በማለት አረጋግጧል።

ከፍ ብለን የጠቀስነው ሐሳብ በአጠቃላይ ስያሜ የገፀባህርያት ማንነት መግለጫ ስነልሳናዊ ትዕምርት (linguistic sign) መሆኑን የሚያስረዳ ነው። ይህ ከሆነ ደግሞ፣ በገፀባህርያት ሰብዕናና በስያሜያቸው መካከል ዝምድና አለ? ወይስ በስያሜና በተሰያሚ መካከል ያለው ዝምድና ባህሪያዊ ሳይሆን ዘፈቀዳዊ ነው? የሚሉ ጥያቄዎችን አንገጥሞ መመርመር አለብን።

በልቦለድ ሥነፅሁፍ እድገት ውስጥ በገፀባህርያትና በስማቸው መካከል ያለውን ዝምድና አስመልክቶ የተለያዩ አስተሳሰቦችና እሴቶች (values) ተንፀባርቀዋል። የእንግሊዝን እውነታዊ ልቦለድ (the English realistic fiction) አነሳሰና እድገት ያጠናው Ian Watt⁵ የተባለው ታዋቂ ተመራማሪ፣ በእንግሊዝ ሥነፅሁፍ የገፀባህርያት ስያሜዎች ያላቸውን ቦታ በዝርዝር አመልክቷል። Watt፣ በDefoe, በRichardson እና በFielding ሥራዎች ውስጥ የገፀባህርያትን ስያሜ መርምሮ፣ እነዚህ አንጋፋ ደራስያን ለገፀባህርያቸው የሚመርጧቸው ስያሜዎች ከእነርሱ በፊት እንደነበሩ የአሊገሪ (allegory) እና የሮማንስ (romance) ደራስያን የገፀባህርያቱን ማንነት የሚገልጹ ፍቺ

እንደሌላቸው ጽፏል። የእንግሊዝ ረጅም ልቦለድ (the English novel) እንደ አንድ የትረካ ቅርጽ ራሱን ችሎ የወጣው (እዚህ ውስጥ ለመዘርዘር አስፈላጊ ባለሆኑ ርእዮተተባባሪዎችና ማኅበራዊ ምክንያቶች) የገገባህርያትን አሰያዦምና ዘ-ልማዳዊውን የትረካ ትልም በመቃወም እንደነበር ፀሀፊው ጨምሮ ገልጿል።

ዳሩ ግን የረጅም ልቦለድ የትረካ ቅርፅ ጠቋሚ (suggestive) ስሞችን እርግፍ አድርጎ የመተውን ነገር አልዘለቀበትም። ወደኋላ ላይ የመጡ ታላላቅ የእንግሊዝ፣ የእሜሪካ እና የፈረንሳይ ደራስያን፣ ለምሳሌ፡ Dicknes፣ Joyce፣ Hawthorne፣ Melville፣ Faulkner፣ Muapassant፣ ወዘተ. ወደ ቀዳሚዎቻቸው የአሊጎሪና የሮማንስ ደራስያን የአሰያዦም ሥልት በመመለስ የገገባህርያትን ማንነት በሚጠቁሙ ስያሜዎች መገልገል ጀምረዋል። በእነዚህ ደራስያን ሥራዎች ላይ ምርምር ያደረጉ ምሁራንና ሃያሰያንም የስያሜዎቹን ሥነፅሁፋዊ ፋይዳ አስመልክተው ልዩ ልዩ ሐሳቦችን ሰንዘረዋል።⁶ ከእነዚህ ሐሳቦችና ግንቶች በመነሳት Philippe Hamon⁷ እና Joseph Ewen⁸ የተባሉ የሥነትረካ ሊቃውንት (Narratologists) ስያሜ በገገባህርይ አሳሳል የሚጫወተውን ሁነኛ ሚና አስመልክተው ተውረዋል። ስለ "ተራኪ ልቦለድ (narrative fiction) ያሉትን ዋና ዋና ዘመነኛ ትውፎች፣ Narrative Fiction: Contemporary Poetics⁹ በተሰኘ መጽሐፍ ሥርአታዊ (systematic) በሆነ መንገድ አቀናጅታ የጻፈችው Shlomith Rimmon-Kenan ሁለቱ ተዋሪዎች (Hamon እና Ewen) ስያሜን አስመልክተው ያነሷቸውን ሀሳቦች ጨምቃ በጥቂት ነጥቦች በግጠቃለል አቅርቧል።

Rimmon-Kenan Hamonን ጠቅሳ እንደጻፈችው፡ ስሞች በአራት መንገዶች የገገባህርያትን ጠባዮች (ቸህአረአቸተገርረ-ተረአጸተሰ) ሊያመላክቱ ይችላሉ፡

- (1) Visual, as when the letter O is associated with round and flat character and letter I with a tall thin one...
- (2) Acoustic, whether in onomatopoeia . . .
- (3) Articulatory . . . suggesting the main quality of the character by mouthing of the name and the muscle activity it requires.
- (4) Morphological, . . . combination of [word-s and morphems that suggest character traits].¹⁰

አራቱ መንገዶች እንዴት እንደሚሰሩ ፀሀፊዎች የልዩ ልዩ ደራስያንን ሥራዎች በምሳሌነት በማምጣት አስረድቷል። ምሳሌዎቹም ከትወራው ጋር ፍጹም ተስማሚ ናቸው። ዳሩ ግን ስሞች በእይታዊ (visual) በድምጻዊ (acoustic) እና በአንደበታዊ (articulatory) ባህርያት የገገባህርይን ጠባያት በሁሉም ቋንቋዎችና ባህሎች የማመላከት ብቃት አላቸው ብሎ ማጠቃለል አስቸጋሪ ይመስላል። ምክንያቱም እይታዊ ምስሰሎሽ (parallelism) በሥርዓተ ጽሕፈት (ፊደል) ላይ የተመሠረተ ነው።

በአማርኛ ጽሕፈት ከገፀባህርያት ቁመና ወይም ጠባይ ጋር ተመሳሳይነት ያለው የፊደል ቅርጽ እስካሁን አላጋጠመንም። ድምፃዊ ምስሎችም ከዚህ በዙ የተለየ አይደለም። አሰያየም በልቦለድም ሆነ በእውኑ ዓለም ለማህበረ-ባህላዊ ሁኔታዎች ተገዢ ነው። ባንዳንድ ባህሎች ስያሜ ፈጠራዊ ሊሆን ስለሚችል ደራሲው ድምፀቀድ (onomatopoeic) ስያሜ ለገፀባህርይው መጠሪያ ሊያወጣ ይችላል። በሌሎች ባህሎች ግን፣ ለምሳሌ በአማርኛ፣ ስያሜ ፈጠራዊ ሳይሆን ባህላዊ ነው። የአማርኛ ደራሲያን ገፀባህርያትን የሚሰይሙት፣ አልፎ አልፎ ካልሆነ በቀር፣ በእውኑ ዓለም በሚሰራባቸው ስያሜዎች ነው። አልፎ አልፎ ስያሜ የሚፈጥሩ የአማርኛ ደራሲያን ቢኖሩ እንኳ፣ ወደፊት እንደምንመለከተው፣ የነገሮችን ድምፅ የሚኮርጁ ስያሜዎችን ሳይሆን ስነፍቻዊ ምስሎች ያላቸውን ስያሜዎች ነው የሚያዘውትሩት። ስለዚህም፣ ሁለቱ የአሰያየም መንገዶች በአማርኛ ልቦለዶች ውስጥ ተቀባይነት አላቸው ለማለት አስቸጋሪ ነው። አንደበታዊ ምስሎች እና ሌሎች ምንም እንኳን ቅንጅት ግን በአማርኛ ልቦለድ ገፀባህርያት ስያሜ ውስጥ የሚታዩ ናቸው። ስሞች ሲጠሩ የሚፈጠሩ የአንደበት አባላት እንቅስቃሴዎች ከስሞቹ ፍች ጋር በመቀናጀት ስለገፀባህርያቱ አንድ ነገር የሚጠቁሙባቸው ስሞች አልፎ አልፎ በአማርኛ ልቦለዶች ያጋጥማሉ። በሥነ-ምፅላዳዊ ቅንጅት የሚመሰረቱ ሥሞች ግን፣ ወደፊት በትንታኔው ክፍል እንደምንመለከተው፣ በአማርኛ ልቦለድ ውስጥ የተለመዱ ናቸው።

የሌላኛው ተዋሪ፣ የJoseph Ewen ትኩረት ከስሞች ቅርጽ ይልቅ፣ በስያሜና በተሰየሚ ሥነፍቻዊ ትስስር (semantic connection) ላይ ያተኮረ ነው። ሥነፍቻዊ ትስስሮቹንም በአራት ነጥቦች በማጠቃለል Shlomith Rimmon-Kenan በሚከተለው መንገድ አቅርቧለች፡

- [1] In allegories, the name represents the main trait(s) of a character
- [2] But even non-allegorical texts often have recourse to a semantic parallelism between name and trait
- [3] Sometimes the analogy is based on literary or mythological allusions
- [4] [and] Rather than stressing similarity, analogy can also emphasize contrast between name and trait. . . .¹¹

ከጥቅሱ ተራቁጥር [1] እና [2] እንደምንረዳው፣ ስያሜዎች በአሊሳሪያዊም ሆነ አሊሳሪያዊ ባልሆኑ ትረካዎች ውስጥ የተሰየሚውን ባሕርይ ሊያመለክቱ ይችላሉ። ስለዚህም፣ ፍች አዘል የሆኑ ስሞች በልቦለዶች ውስጥ ተዘውታሪ ናቸው። እንዲያውም፣ ደራሲ ተመራማሪና ሐያሲ የሆነው ድአሸጸዶ ልጅደገዡ ስለልቦለድ ጥበብ በፃፈው መጽሐፉ፣ "In a novel names are never neutral. They always signify, if it is only ordinariness."¹² በማለት ጽፏል። ስለ ስያሜ የሚጨነቁ ደራሲያን የመኖራቸውን ያህል ስለስያሜ የማይጨነቁም እንዳሉ ከንባብ ገጠመኛችን

ስለምናወቅ፡ በLodge ሐሳብ ሙሉ በሙሉ መስማማት ቢያትተንም፡ ሐሳቡ የገገባህርያት ስያሜ ፍች አዘልነት የተወሰነ የትረካ ዝርያ (narrative genre) ባህርይ ብቻ አለመሆኑን ያስረግጣል። በተራ ቁጥር [3] እና [4] የተመለከቱት የEwen ሐሳቦች፡ ሥነጽሑፍ ወይም ስነተረት (mythology) ጠቃሽ የሆኑ ስያሜዎች ተሰያሚውን/ገገባህርይውን ከሥነዕሁፋዊ/ሥነተረታዊ አቻው ጋር እንደሚያመሳሰሉት ወይም እንደሚያነፃጽሩት የሚያስረግጡ ናቸው። በአጠቃላይ በአራቱም ነጥቦች Ewen የስያሜዎችን ሥነዕሁፋዊ ፋይዳ የተመለከተው ከገገባህርይ አሳሳል አንፃር ነው።

እንደ Ewen ሁሉ፡ ስያሜ በገገባህርያት አሳሳል ረገድ ያለውን ሥነዕሁፋዊ ፋይዳ ያመለክቱ ሌሎችም ፀሀፊዎች አሉ። Lodge ከደራሲነት ገጠመኛ በመነሳት፡ “The naming of characters is always an important part of creating them”¹³ በማለት አስረድቶ፡ ከልቦለዶቹ አንዱን ሲፅፍ የነበረውን ገጠመኛ፡ “I couldn't imaginatively inhabit this character until her name was fixed”¹⁴ በማለት ስያሜ በገገባህርይ አቀራረጽ የሚጫወተውን ሚና ገልጿል።

ስያሜ በልቦለድ ውስጥ ያለውን ፋይዳ አስመልክቶ ለየት ያለ ሀሳብ የሰነዘረ ሌላ ተመራማሪ D . A. Izevbaye¹⁵ ነው። Izevbaye በሦስት ታዋቂ አፍሪካውያን ደራሲዎች፡ በAchebe በNgugi እና በSoyinka ሥራዎች ውስጥ የገገባህርያትን አሰያምና የሰሞችን ሥነዕሁፋዊ ፋይዳ መርምሯል። የጥናቱን ፍለጋ ባጠቃለለበት ክፍልም “[In] Achebe and Ngugi, naming is primarily an aspect of characterization ... [and] mainly in Soyinka's work, names are sometimes the starting point for the evolution of incident and plot”¹⁶ በማለት ጽፏል። ከጥቅሱ እንደምንረዳው፡ በAchebe እና በNgugi ሥራዎች ውስጥ ስያሜ ለገገባህርያት አሳሳል እገዛ ሲያደርግ፡ በSoyinka ሥራዎች ውስጥ የትረካው ትልም ውጥን በመሆን ሌላ ስነጽሁፋዊ ፋይዳ አበርክቷል። አጠንክሮና አድምቆ አላወጣውም እንጂ፡ Izevbaye በዚህ ጥናቱ በSoyinka ሥራዎች ውስጥ የገገባህርያት ስያሜዎች የልቦለዱን ጭብጥ በማጎልበት (to develop themes) ተጨማሪ ፋይዳ እንዳላቸውም ጠቁሟል። ፀሀፊው፡ ሶስቱ ደራሲያን፡ በተለይ ግን Soyinka፡ በሰሞች አማካይነት እነዚህን ሥነጽሁፋዊ ፋይዳዎች ሊያስገኙ የቻሉት፡ አፍሪካውያን በአገር በቀል (indigenous) ትረካዎች የሚጠቀሙባቸውን የአሰያም ብልሃቶች (traditional African naming techniques) በጭከተል እንደሆነ ገልጿል።

በአጠቃላይ ከፍ ብለን የቃኘናቸው ትውሮችና ጥናቶች የገገባህርያትን ስያሜና የሰሞችን ሥነዕሁፋዊ ፋይዳ አስመልክተው ያነሷቸውን ሐሳቦች በሚከተሉት ሁለት አበይት ነጥቦች ማጠቃለል ይቻላል፡ (1) በልቦለድ ውስጥ ሰሞች ሆን ተብለው

ይመረጣሉ፤ ፍች አዘልም ናቸው፤ (2) ስለዚህ ሥነዕውቀቱ ፋይዳዎች አሉዋቸውና ሊጠኑ ይገባል።

በአማርኛ ልቦለዶች ውስጥ የገፀባህርያት ስሞች ያላቸውን ስነዕውቀቱ ፋይዳ በጥልቀት የመረመሩ ስራዎች የሉም። ጻፉ ግን በተወሰኑ ደረጃም ቢሆን የተደረጉ ሁለት ሙከራዎች አሉ። ከእነዚህም ቀዳሚነት ያለው፣ አበበ በየነ በ1978 ዓ. ም. ያቀረበው ዲሜት ነው። አበበ (1978) በዚህ ስራው በአሰር ልቦለዶች ውስጥ ያሉ የገፀባህርያትን ስሞች ፍቺና አገልግሎት ተመልክቷል¹¹። ይህ ስራ ከብኩርናው እና ከደረጃው አንፃር መልካም ሙከራ ቢሆንም፣ ጠላት ብሎ የሰሞኑትን ስነዕውቀቱ ፋይዳ የመረመረ ነው ለማለት አያስደናርም።

በገፀባህርያት ስሞች ላይ የተካሄደ ሌላ ጥናት የብርሃኑ ገበየሁ (1985) ነው። ይህ ጥናት፣ በበአሉ ግርማ ልቦለዶች ውስጥ የገፀባህርያት ስሞች ያላቸውን ፋይዳ ለማየት የሞከረ ነው።¹⁸ ጥናቱ በበአሉ ግርማ ልቦለዶች ውስጥ ስሞች ብዙ ጊዜ ስነዕውቀቱ ፋይዳ እንዳላቸውና አሰያየም የደራሲው የአፃፃፍ ስልት ተደርጎ ሊወሰድ እንደሚችል አመልክቷል።

2. የገፀባህርያት ስሞች በአማርኛ ልቦለዶች

በአማርኛ ልቦለዶች ውስጥ የገፀባህርያት ስሞችን በባህርያቸው በሶስት ክፍሎች መደቦ መመልከት ይቻላል። የመጀመሪያዎቹ አይነት ስሞች በእውነት ዓለም ለሰዎች መጠሪያነት የሚያገለግሉ ስሞች ናቸው። እነዚህ አይነት ስሞች በማህበረ-ባህላዊው አውድ የተዘወተሩ በመሆናቸው አንባቢው ሲያገኛቸው በቀላሉ ለይቶ የሚያውቃቸው ናቸው። ለጆሮም አዲስ ባለመሆናቸው ምክንያት ፍቻቸውን ለመመርመር ጊዜ ወስዶ አያስብባቸውም። ይልቁንም፣ በእውነት ዓለም እንደሚያደርገው ሁሉ አንድን ገፀባህርይ ከሌሎች መለያና ማወቂያ አድርጎ ይጠቀምባቸዋል። ሁነኛ አንባቢም (critical reader)፣ በንባቡ ሂደት በየደረጃው ስለገፀባህርይው ከትረካው የሚቃርማቸውን ሀሳቦችና መረጃዎች አጠረቃቅሞና አደራጅቶ፣ በገፀባህርይውና በስሙ መካከል ያለውን የዝምድና አይነት ሊፈትሽ ይችላል።

ሁለተኛው የስም አይነት አሊጎሪያዊ (allegorical) ስም ነው። አሊጎሪያዊ ስሞች ረቂቅ ሐሳቦችን ወይም የሰውልጅ ባህርያትን የሚገልፁ የግብር ስሞች ሲሆኑ፣ ገፀባህርያቱ የሚወክሉትም ያንኑ የግብር ስሙን ሀሳብ ነው። ሆኖም፣ በአማርኛ ልቦለድ ውስጥ ረቂቅ ሀሳቦችንና ባህርያትን የሚገልፁ ስሞች በሙሉ በማንኛውም አውድ አሊጎሪያዊ ስሞች ናቸው ብሎ ማጠቃለል አይቻልም። ከመካከላቸው አንዳንዶቹ በእውነት ዓለም በተፀውአ ስምነት የሚያገለግሉ ሲሆኑ፣ በልቦለድ ውስጥ ሲገኙ ግን አሊጎሪያዊ ሊሆኑ ወይም ላይሆኑ ይችላሉ። ሌሎቹ ደግሞ፣ በእውነት ዓለም በተፀውአ ስምነት

የሚያገለግሉ ወይም ያልተዘወተሩና በልቦለድ ውስጥ ብቻ የሚገኙ ሲሆኑ፣ እነዚህን አይነቶች ስሞች በተገኛበት ቦታ በቀላሉ ተለይተው ይታወቃሉ። ለምሳሌ፣ ከዚህ ቀጥሎ የተዘረዘሩትን ረቂቅ ሀሳቦችና ባህርያት የሚገልጹ ስሞች እንመልከት።

አጅ.	(ሀ)	(ለ)	(ሐ)
	ትዕግስት	ቅናት	ፍልስፍና/ፈላስፋ
	ፍቅር	ጥላቻ	
	ሀይማኖት	ክህደት	
	ደግነት	ክፋት	

በ(ሀ) ረድፍ የተዘረዘሩት ስሞች በእውነትም በልቦለዱም ዓለም የሚሰራባቸው ናቸው። በልቦለድ ውስጥ ሲገኙ ምንነታቸው የሚወሰነው፣ ስሞቹ ከገፀባህርይው ጋር ካላቸው ዝምድና አንፃር ነው። በ(ለ) ረድፍ የተዘረዘሩት አይነት አሉታዊ ፍቺ ያላቸው ረቂቅ ስሞች በልቦለድ ውስጥ የሚገኙ በእውነት ዓለም ግን የማይሰራባቸው ናቸው። በልቦለድ ውስጥ በአሊሳሪያዊ ስሞች የሚጠሩ ገፀባህርያት በስሞቹ የተወከሉትን ሀሳቦች ያመለክታሉ። በጎሩይ ወ/ሰላሴ ወዳጄ ልቤ¹⁹ ወይም በመኮንን እንዳልካቸው የደም ድምፅ²⁰ ውስጥ ያሉት ገፀባህርያት ሌላው ሌላው ሰዎቹ መለዩአቸው ተውጦ፣ በስማቸው የተጠቀሰው ባህርይ ገንኖ የሚሰማ በመሆናቸው ስማቸው እንደተጠራ በታሪኩ ውስጥ የሚኖራቸው ሚና ወዲያው ይታወቃል።

በእውነት ዓለም በተፀውአ ስምነት የሚያገለግሉ፣ ለምሳሌ በ(ሀ) ረድፍ የጠቀሰናቸው አይነት ስሞች በእውነታዊ ትረካዎች ውስጥ በገፀባህርያት መጠሪያነት የሚያገለግሉባቸው ስራዎች በአማርኛ አያሌ ናቸው። ስሞቹ የትረካ ዝርያቸውን ተሻግረው ከሌላ የትረካ ዝርያ መገኘታቸው ስህተት ወይም የአጋጣሚ ነገር አይደለም። የእውነታዊነት ትረካ ቅርፅ ለእለት-ከእለት ህይወት ታማኝ በመሆኑ በእውነት ዓለም የሚሰራባቸው ስሞች ከሌሎች የትረካ ቅርፆች፣ ለምሳሌ ከአሊሳሪ ጋር፣ ተዛማጅነት ቢኖራቸውም፣ መጠቀሙ ተገቢነት አለው። በሲሳይ ንጉሱ ስመመን²¹ ውስጥ ያለችው ትእግስት ወይም በየቀይኮብ ጥሪ²² ውስጥ የምናገኛት ሞክሼዋ፣ ወይም በሰሙ ልቦለዱ የተሰየመው፣ አርአያ²³ የሚፈፅሙት በስማቸው የተመለከተውን ተግባር፣ ባህርያቸውም በስማቸው የተጠቀሰው ባህርይ ቢሆንም ስራዎቹ አሊሳሪያዊ ልቦለዶች ናቸው ለማለት አይቻልም።

ሦስተኛው ዐይነት የገፀባህርያት ስሞች ፍጥር ስሞች (invented names) ናቸው። ብዙዎቹ የአማርኛ ደራስያን በባህላቸው ያሉ ስሞችን ይጠቀማሉ እንጂ፣ በቋንቋውና በባህሉ ያልተለመዱ ስሞችን በልዩ ልዩ ስነ-ምግባራዊ ዘዴዎች ተጠቅመው ሲፈጥሩ አናይም። ሆኖም፣ በአማርኛ ልቦለዶች ፍጥር ስሞች ጠቅላላውን የሉም ማለት አይቻልም። ለአንድ ጥበባዊ አግልግሎት ይውሉ ዘንድ ስሞችን የፈጠሩ መንግስቱ ለማን የመሰሉ አንዳንድ ደራስያን አሉ።

የሚያስከትለውን ውጤት በመገመት ሳይሆን በደመነፍስ ነው። በዚህ ልዩ ልዩ ውስጥ የምናገኛቸው ጎርፉ እና ሮማንም ስማቸው የባህርያቸውና የድርጊታቸው መግለጫ ነው። የሁለቱ ገጠባዊነት ስም ከምግባራቸው የሚለምረው በፍካሬ ነው። ጎርፍ ድንገት ደራሽ ጉልበተኛና አደገኛ ነገር ነው። ጎርፉ ድንገት ደርሶ አደጋ የሚጠል ገጠባዊ ነው - ቁመኛ። ጸዪኔን ለመጠለፍ የሞከረው ሳይታሰብ ነው። አደፍርስ የሞተ አለት፣ ሳይታሰብ ነው ተመትቶ የወደቀውን አደፍርስ ደግፎ የምናገኘው። ሮማን የፍሬ ዘር ነው። "ህንባቡ ቅርፊቱ ቀይ ውስጡ ዕፍቅ ፍሬ የተሞላ"²⁸። ገጠባዊዎች ፍሬው በቀለምም በተፈጠረም ይነፃፀራሉ። ሮማን "የጠይም ቆንጆ" (ገጽ 12) ነች። አፋዊ ሁኔታዎ ብልጣብልጥ ቢያስመስላትም ውስጠ ጥሬና ጅላጅል ቢጤ ነች። በዚህ ልዩ ልዩ ውስጥ የምናገኛት ፍሬዎም ስሟና ባህርይዎ በእጅጉ ተመሳሳይ ናቸው። ፍሬዎ ፍሬ ነገር ነች።

በመንግስቱ ለማ ተውኔቶችም የገጠባዊነትን ድርጊት የሚገልፁ ስሞች የተለመዱ ናቸው። ባህሩ አዳኝነህ ባህር ማዶ የለመደውን አመሉን አገር ቤት ይዞ መጥቶ የአገር ቤቱን ኑሮ ለማደስ የሚጠር ጀርጀራ ነው። አልጋነሽ ዱብዳ ባልታሰቡበት ቀን ደርሰው አገር የሚያምሱ ወይዘሮ ናቸው። እዳነታቸው ያጩለትን ልጃገረድ ለማግባት ለማይፈልገው ባህሩ ብቻ ሳይሆን ለእነ አባ ማሚቶ ጭምር ነው።²⁹ በጠልፎ በኪሴ ውስጥ ያሉት ገጠባዊነት፣ በዛብህ ቶራ፣ ወንዳየሁ፣ አረጋ እና ሌሎችም በተውኔቱ ውስጥ ያላቸው ድርሻ በስማቸው የተገለፀው ነው። የሁሉም ገጠባዊነት ድርጊት የሚግከለው በታፈሰች ወርቅነህ ብሩ ዙሪያ ነው። የስደተኛው³⁰ አቢይ ገጠባዊ ደም መላሽ፣ የማዕበል³¹ ወ/ሮ ዘርፈሸዋል፣ የግርደሽ³² ትውሲት ስማቸው ድርጊታቸውን የሚገልፅ ገጠባዊነት ናቸው። ደም መላሽ የአባቱን ደም ይመልሳል፤ ወ/ሮ ዘርፈሸዋል የቆሬን ገበሬዎች ይዘርፋሉ፣ ይገፋሉ፣ ትውሲት የስራ ባልደረቦቿን ታጠላላሉት፣ ሴቱንና ወንዱን ታገናኛለች፣ ለራሷም አንዱን ወንድ ከሌላው ላይ ለመደረብ አትሰንፍም። በሌሎች ብዙ የአማርኛ ልዩ ልዩ ውስጥም፣ እኒህን መሳይ ስሞች የተዘወተሩ ናቸው።

በገጠ ባህርያት አሳሳል፣ ስሞች ለየት ላለ ጥበባዊ ፋጺዳ ውለው የታዩት በበአሉ ግርማ ልዩ ልዩ ውስጥ ነው። በየቀይ ኮከብ ጥሪ ውስጥ የደርቤ ጉተማ፣ በሀዲስ³³ ውስጥ የተካ ቦሩ፣ በአሮማይ³⁴ ውስጥ የታደሰ ቆርኝ ስሞች ለልዩ ልዩ ኪናዊ ፋይዳ የዋሉ ስሞች ናቸው። ልዩ የሚያደርጋቸው ከሁለት ቋንቋዎችና ባህሎች የተገኙ ስሞች መሆናቸው ብቻ ሳይሆን በየተገኘበት አውድ ያበረከቱት ኪናዊ ፋይዳም ጭምር ነው። በማህበረ-ባህላዊው አውድም ሆነ በልዩ ልዩ ውስጥ ከሁለት ቋንቋዎችና ባህሎች የወጡ ስሞች የተለመዱ ናቸው።

በሁለቱም አውዶች - በተለይ ደግሞ በማህበረ-ባህላዊው አውድ - እኒህን መሳይ ስሞች በሁለት ባህሎች መካከል ያለ የባህል ትስስርን ወይም የባለ ስሙን ጎሳዊ ማንነት (ethnic identity) ሊያመለክቱ ይችላሉ። በስነ-ፊደላዊው አውዶችም እነዚህን መሳይ ስሞች ለተመሳሳይ ግልጋሎት ውለው የሚገኙባቸው አጋጣሚዎች ጥቂት

አይደሉም። ለአብነት ያክል፡ በራሱ በበአሉ ከአድማስ ባሻገር ውስጥ በቀለ ርባን እና ባልቻ ዋቅን ማስታወሻ ይቻላል። ከፍ ብለን የጠቀስናቸው ሦስት ገፀባህርያት ስሞች ግን ከሁለት ቋንቋዎች የተመሰረቱት፡ ከዘወትራዊው ለየት ያሉ አገልግሎቶች ይኖራቸው ዘንድ ነው።

እነዚህ ከሁለት ቋንቋዎች ተጣምረው የተፈጠሩ ስሞች፡ የገፀባህርይውን ሁለት ንብረት መልኮች ያመለክታሉ። የሦስቱም ገፀባህርያት ስሞች ከአማርኛ እና ከአሮምኛ ቃላት የተመሰረቱ ናቸው። አመሰራረታቸው በስነ-ምግባር ውህደት ሳይሆን በመጣመር ነው። ተጣማሪ እንጂ ውሁድ ባለመሆናቸውም የልጅ እና የአባቱ ስም ከተመሳሳይነታቸው ይልቅ ልዩነታቸው በቀላሉ ይታያል። ልዩነቶቹ ደግሞ በልዩ ልዩ ነገሮች - ለምሳሌ፡ በሁለት ገፀባህርያት ስም ውስጥ - የሚገኙ ሳይሆኑ ከአንድ ገፀባህርይ ስም የሚፈልቁ ናቸው። ስም፡ የአንድ ሰው ማንነት መገለጫ፡ መለያና መታወቂያ በመሆኑ፡ በሦስቱ ገፀባህርያት ስሞች ውስጥ በግልፅ የሚታዩት ሁለት ሁለት ስነልሳናዊ ገፅታዎች የእያንዳንዱን ገፀባህርይ መንታ ሰብእና ያንፀባርቃሉ። ደራሲውም ከሁለት ቋንቋዎችና ከሁለት ባህሎች በተገኙ ስሞች ገፀባህርያቱን ሲሰይም፡ ገፀባህርያቱ ለሁለት ተግራሪ ርእዮቶች ወይም ለሁለት ተግራሪ ፍላጎቶች ያላቸውን ታማኝነት ለማሳየት ነው። የየቀይኮከብ ጥሪው አቢይ ገፀባህርይ፡ ደርቤ ጉተማ፡ በአንድ ጊዜ "ፀረአብዮተኛ" የሚላትን ሂሳብ ጉልላትንም፤ አብዮቱንም ያፈቀረ ገፀባህርይ ነው። ለሂሳብ ያለውን ድብቅ ፍቅር ከቆመለት "አብዮታዊ አላማ" ለማስታረቅ፡ አብዮቱንና ሂሳብን ለማቻቻል የሚሳጣር፡ ገፀባህርይ ነው። የአብዮተኝነት ስሜቱ ለሂሳብ ያለውን ፍቅር ይቀንሰው እንጂ አላጠፋውም፤ ለሂሳብ ያለው ፍቅርም ለአብዮቱ ባለው ታማኝነት ላይ አላጠፋም። እንደሰሙ (ጉተማ፡ የአሮምኛ ቃል ሲሆን "ሙሉነህ" ማለት ነው ስምቹ ሲነበቡ ደርቤ ሙሉነህ)፡ ሁለቱን የማይታረቁ ሀይሎች እንደያዘም ይዘልቃል። እንደ "አብዮተኛ"፣ ቆራጥ ታጋይ መሪ ነው፤ እንደ ሰው፣ አፍቃሪ ነው። ሁለቱ የሰብእናው ገፅታዎች ብዙ ጊዜ ይጋፏቸዋል፤ አልፎ አልፎ ይወሰዳሉ። በተመሳሳይ፣ በሀገሪቱ የምናገኛቸው ፊታውራሪ ተካ ሦራ አሉ። ተካ ሦራ ሁለት ተግራሪ ባህሎችን የሚደግፉ፣ ለሁለት ተግራሪ ርእዮተኛዎች የሚሰሩ ዝንቅ ገፀባህርይ ናቸው። በአንድ በኩል፣ ስልጣኔን የሚደግፉ፣ ለውጥን የሚሾኑ፣ በሌላ በኩል ለውጥን የሚነቅፉ ገፀባህርይ ናቸው። የአዲስ አስተዳደር ተምሳሌት የሆነውን የአዲሱን ትምህርት ቤት የመሰረት ደንጊያ ያሰተመጡት፣ ስለህንፃው ደህንነት ሊት ተቀን የሚያስቡት ተካ ሦራ፣ የመንግስት ለውጥ ሲያረጋግጥ፣ የሚቃወሙት አገዛዝ ሲለወጥ ይሸፍታሉ (ሦራ የአሮምኛ ቃል ሲሆን "ገገ" ማለት ነው የመጨመን ጊዜ፣ የአዲሱን ስርአት መሰረት አስቀምጠው ነው እሚያልፉ)። ገፀባህርይው በጠላቶችና በባላባቶች ግንኙነት ላይ፣ በቤተክርስቲያኒቷ፣ በዘመናዊው ባለስልጣኖችና በአገዛዙ ላይ፣ እንዲሁም በቤተሰባቸው ጉዳይ በሚሰነዘሯቸው ሀሳቦች ውስጥ ባህላዊነት እና ዘመናዊነት (tradition and modernity) ተደባልቀው ይንፀባረቃሉ።

በእርምጃ ውስጥ የምናገኘው ታደሰ ቆርኝ (በእርምጃ ቆርኝ ማለት መድኃኒት ማለት ነው) ለሁለት ጌቶች ያደረገ ገገባህርይ ነው። በመጀመሪያ የተሰጠውን የሰራ ጋላፊነት በታማኝነት ለመወጣት ሌት ተቀን የሚጠር፣ ፍፁም ሀቀኛ፣ ፍፁም ታታሪ ሰራተኛ ሆኖ ነው እምናገኘው። በዚህ ልሙጥ ባህርይው ግን አይገፋበትም። አንድ ደረጃ ላይ ሲደርስ አካባቢው ካሉት ባለስልጣናትና ቢጤዎቹ ይመሳሰላል፣ ወደ እውነተኛ እሴት ይመለሳል።

በአጠቃላይ በገገባህርያት አሳሳል ረገድ ስሞች ያላቸውን ፋይዳ ለመመልከት ሞክረናል። በብዙ የአማርኛ ልቦለዶች ውስጥ የገገባህርያት ስሞች የገገባህርያቱን ውለኛ ባህርያትና ድርጊቶች ይጠቀማሉ። እነዚህን መሳይ ጠቋሚ ስሞች ከአንድ ድርጊት ወይም ከአንድ ባህርይ የተጣመሩ፣ ፍቻቸውም የሚገልፁትን ባህርይ ወይም ድርጊት የሚያመለክት ሲሆን፣ በነጠላ ገገባህርያት (simple characters) አሳሳል ደራስያን አዘውትረው ይጠቀሙባቸዋል። ከአንድ በላይ ውለኛ ባህርያትና ድርጊት ያላቸውን ዝንቅ ገገባህርያት (complex characters) በመሳል ረገድ ከልዩ ልዩ ቋንቋዎች የተደባለቁ ስሞች ያላቸውን ጥበባዊ ፋይዳም ተመልክተናል። ዳሩ ግን፣ ሁለተኛው አይነት አሲያምና ኪናዊ ፋይዳው በአማርኛ ልቦለዶች የተዘውተረ አይመስልም።

የገገባህርያቱን ድርጊትና ሳህርይ የሚያመለክቱ ሳይሆኑ፣ ምፅታዊ ውጤት (ironic effect) የሚያመጡ የገገባህርያት ስሞችም አሉ። ምፅታዊ ስሞች፣ ከገገባህርያቱ ድርጊትና ባህርይ ጋር ያላቸው የፍቺ ዝምድና ኢርቱዕ ነው። የስሞቹ ፍቺ የሚያመለክተው ገገባህርይው የሆነውን ሳይሆን ያልሆነውን፣ ያደረገውን ሳይሆን ያላደረገውን ነው። በአንድ ቃል፣ ምፅቱ የገገባህርይ እውነተኛ ማንነት የሰሙ ተቃራኒው ሆኖ ሲገኝ የሚፈጠር ኪናዊ ውጤት ነው። ልቦለዶቹ የሚያሰርጹት ኪናዊ ስሜት፣ አንባቢው ገገባህርይው ያለበትን ሁኔታና ሁኔታዎች የሚጠይቁትን ነገር ገገባህርይው ከተረዳውና ከሚያደርገው ጋር ያለውን አለመጣጣም አገናዝቦ የሚደርስበት የፍካሬ ውጤት ነው። ደራሲውም ምፅታዊ ስያሜዎችን በመጠቀም በገገባህርይው ሀሳብ፣ ድርጊት እና እሴቶች (values) ላይ ለማሸፍ፣ ለመቀለድ ይጠቀምበታል። የገገባህርይውን ድርጊት ይተችበታል፤ ሀሳቡንና እሴቱን የጣጥሶበታል። ይህን አይነት የአሲያም ብልሃት አቀራረቡ ዘወርዋራ፣ አካሄዱም የረቀቀ በመሆኑ በደራሲውና በአንባቢው መካከል ያለው ግንኙነት የነጋሪና የአድማዊ ወይም የሰባኪና የምእመን አይደለም። አንባቢው ከትረካው የቃረማቸውን ነጥቦች ሰብስቦ፣ አደራጅቶና መዝና ስያሜን ከተሰያሚው አነፃፅር የሚደርስበት በመሆኑ ምፅታዊ ስያሜ ኪናዊ ሀሴት የማስረጠ ብቃቱ ላቅ ያለ ነው። ስለዚህም፣ ምፅታዊ የገገባህርያት ስሞች በገገባህርያት አሳሳል ረገድ ኪናዊ ፋይዳቸው ላቅ ያለ ነው።

በአማርኛ ልቦለዶች ምፅታዊ የገገባህርያት ስሞች ብዙ አይደሉም። ዳሩ ግን፣ እነዚህ ጥቂቶቹ በተገኙበት አውድ ያላቸው ጥበባዊ ፋይዳ እጅጉን የሚያስደንቅ ነው።

በጠልፎ በኪሊ የምናገኘው ወንዳዮህ መርኔ፣ ታላላቅን ጠልፈው ካሰፍዋት ሰምች እንዱ ነው (መርኔ+ መረኒ+ ያዘ፣ ወሰነ፣ አሰረ፣ ከሚል ግስ የወጣ ስም ነው)።¹¹ የአባቱ ስምም ይህን ድርጊትን ያመለክታል። ተጠላራዋን እሰረኛ በሚመለከት ጠላፊዎቿ ተሰብስበው ሲወያዩ፣ ወንዳዮህ መርኔን የምናገኘው በሚከተለው ሁኔታ ነው።

- ገላግሌ+ እንራራተ እንዘን፣ ከዚያ ብርድ ከዚያ ጨላማ ትውጣና ከሰው ትቀላቀል።
- ወንዳዮህ+ በል ደግሞ አሰራጅኝ! እኔ የሌሁበትም።
- በዛብሀ+ ወንዳዮህ ሂድና አምጣለት። ራብኝ ብታሰነሳ፣ ጎላፈው ገላግሌ ነው።
- ወንዳዮህ+ እኔ አብጃለሁ እንዴ? ያልደረሰው ይደረሰው። በሌት እጅ ጥፈ መቅመስ የሰልጣኔ ምልክት ነው አሉ በነገላግሌ አገር። ለምን ራሱ ሃይ አያመጣትም።¹⁶

ጭውውቱ የወንዳዮህን ፍርሃት የሚያሳይ ብቻ ሳይሆን፣ ባለፈው ምሽት የደረሰበትን ድብደባም ("በሌት እጅ ጥፈ መቅመስ. . ." የሚል ንግግር) ይገልጻል። በንግግሩ ውስጥ "ሌት" የሚለው ቃል ልዩ ፍቺ አለው። ይህም ፍቺው "ወንዳዮህ" ከሚለው ስም ሲነፃፀር የሚያሰርፀው ምፀት ነው። በሌላ፣ ትይዩ በሆነ ትእይንት ውስጥ፣ ማታ ልቡን፣ ወኔውን የፈተነችው ተጠላፊዋ ኮረዳ ወንዳዮህና ሌሎች ባለቤት። "እኮ ወንዱ የትኛው ነው?" በማለት ትጠይቃለች። ተጠላፊዋ ይህን መናገር ወንዳዮህ፣ እርሷ ስለወንድነት ካላት እምነት፣ ከወንድ ከምትጠብቀው ተደራሲያኑም ከሚያውቁት - ወንድነት ያልዋለ በመሆኑ ነው። ይህም እውነታ ከሰው ስነ ምእላዳዊ አወቃቀር ይታያል። ስሙ በሁለት ቃላት ጥምረት የተገነባና የዐረፍተነገር ቅርፅ ያለው ነው። ቃላቱ፣ "ወንድ" እና "አዮህ" ሲሆኑ፣ ሰዋሰዋዊ ክፍላቸውም ስምና ግላዊ ሀረግ ነው። ስሙ (ወንድ) ሙያው የተሳሰለበት ሲሆን፣ ዐረፍተነገሩ ባለቤት (እኔ) በግሱ ታህታይ መዋቅር የሚታይ ነው። የዐረፍተነገሩ ባለቤት እንደኛ መደብ መሆን፣ ቢያንስ በትውራ ደረጃ፣ የአረፍተነገሩ መልእክት የተናጋሪው የግል ገጠመኝ መሆኑን በአንድምታ ይጠቁማል። ይህ ገጠመኝ ደግሞ፣ የተጠላፊዋ ኮረዳ የታሰረች፣ እንዲሁም የአባቱ የመርኔ ካልሆነ የግንም ሊሆን አይችልም። አባቱ መርኔ በቤታቸው ውስጥ የተጠለፈች ሌት መኖሩን በሰሙ ጊዜ የተሰማቸው ደስታ ወደር አልነበረውም። እርሳቸው ሚስታቸውን ጠልፈው ስለነበር ያገቡት ልጃቸው ተመሳሳይ ጀብዱ ይፈፀም ዘንድ ይጓጉ ነበር።

የገፀባህርይ ስም ለምፀታዊ ፋይዳ የዋለበት ሌላው ስራ የሰሉሞን ደሬሳ¹⁷ ተውኔታዊ ተራኪ ግጥም "አለመግባባት" ነው። በዚህ ግጥም ውስጥ ሁለት ገፀ-ሰባት (personae) ሲገኙ፣ የትረካው ድምፅ የአንደኛው ገፀ-ሰብ፣ የሰምጥላሹ አባት ነው። ስምጥላሹ ተራኪ ትምህርት ፍለጋ ተሰዶ ኖሮ የተመለሰ ልጁ ስላደረሰበት በደል ስሞታውን ይደረድርልናል። ስሞታው የብስጭት፣ የመገረም፣ ግራ የመጋባትና የመጠራጠር ድምፀት ያለው አቤቱታ ሳይሆን ስለአንድ ሁነት የሚቀርብ ዘገባ አይነት ነው።

ሰለዘሀም፡ ተራከው አባት፡ "ያመለጠ ሹመት/አሰቤ ለልጄ" በማለት እርሱ ሳያገኘው ያመለጠውን እድል በልጁ ሊያገኘው መመኘቱን ይገልጻል። ምጥቱም፡

ደርሶ አዲስ አበባ
ቢያሌ-ብሱት ተሟሰ
ቢሾሙት ምኒሰቲር
ብዩ በሽልሙት ካባ።¹⁸

ነው። አባት፡ ምጥቱ ብቻ ሳይሆን የበኩር ልጁን ለማስተማር፣ ለደብተር፣ ለመሳሰሉ፣ ለተለም መግዣ "ግራሚውን" የኩርቻ በትሉውን ሸጧል። ገና ከመጀመሪያው ልጁን "ሸዋንዳኛው" በማለት የሰየመውም እሱን ያመለጠውን ሹመት፡ ግባት፡ ተሟሰ፡ ምኒሰቲርነት የበኩር ልጁ ያመጣለት ዘንድ ነው። "ሸዋንዳኛው" ትምህርቱን ፈጠሞ ሲመለስ ለመስተንግዶው ጠጅ አስጥሎ፡ መኳንንት ጋብቦ፡ በመኳንንት ወግ ነው አባት የተተበለው። ልጅ ግን፡ ወደአባቱ የመጣው መሳሰሉ ጭና "ያለ እጅጠብብ ያለከርታ"፣ ሳይሾም ሳይሸለም፡ "ባዶ እግሩን እንዲያው እንደወጣ" ነው። ሰለዘሀም ከእርሱ፣ ስድስት አመት ሙሉ መንግስት ቤት ካደረገው ያልቅ ያልተማሩት እኩዮቹ እንደሚባሉ ያፈሩትን ሀብት እያሰበ፡ አባት "ልጄ ሸዋንዳኛው በከንቱ አላፈርከኝ" በማለት ነው ምርር ብሎ የሚወቅሰው። ሸዋንዳኛው ግን፡ ለአባቱ ተስፋና ምጥቱ፣ ለአባቱ ወተሳና ብሰጭት እምብዛም ሳይጨነት፡ "መኳንንት መሀል ይልኝታን" ረሰቀ፡ "የጋለ ጋያ አጠግዞ ነክሶ፡ እንደቆለሻ ወናፍ ጠሰ" እየነፋ፡ ሹመት፡ ዳኝነት፡ ተሟሰ፡ ምኒሰቲርነት ሳይሆን እውቀት የበለጠ ቀምነገር መሆኑን ለአባቱ ሊያስረዳው ይሞክራል። አባትም፡ "እለመማሩን ወዲያው ተገንዝቤ/አጋልሁት ጆሮውን የቀኝን ደርቤ/መልስም አላገኘሁ/ሀላንዳኝ ፈገግታ/ልጄ ሸዋንዳኛው/ፈሪ ሆኖ መጣ . . ." በማለት ነው ሀዘኑን የሚያካፍለን።

ትራኒው በአባትና በልጅ መካከል ያለውን ስነ-እውቀታዊ ክፍተት (epistemological gap) መሰረት አርጎ የቀረበ ነው። አባት ልጁ ይሆን ዘንድ ተስፋ ባደረገውና ልጁ ሆኖ በተገኘው መካከል ያለው ክፍተትም በእንባቢው ህሊና አሳዛኝ ምዕት (tragic irony) ያሰርዛል። የአባት ተስፋና ምጥቱ፡ ልጅም ሆኖ የተገኘው ነገር፡ ከትራኒው ድርጊቶች ይልቅ "ሸዋንዳኛው" የሚለው ስም በሚያመጣው ፍቺ ይበልጥ ተንፀባርቋል። ከሁነቶቹ ይልቅ ተራከው አባት ደጋግሞና አጥብቆ "ልጄ ሸዋንዳኛው" (ይህ አባባል ሶስት ጊዜ ተደግጧል) ማለቱ ሀዘኑን ይገልጻል። ድግግሞሹ ሁለት ገፅታዎች አሉት። አንዱ ገፅታ ሀረጉ በሶስት ቦታዎች ተደጋግሞ መምጣቱ ነው፤ ሁለተኛው ገፅታ በራሱ በሀረጉ ውስጥ ያለ ስነ-ፍቻዊ ድግግሞሽ (semantic repetition) ነው። የሁለቱም አይነት ድግግሞሽ ዓላማ በአባትና በልጅ መካከል ያለውን የስጋ ዝምድና ሳይሆን፡ አባት ረጅም ጊዜ ተስፋ ያደረገውን ተስፋ ማዕናት ነው። አባት የልጁን ሀሳብና ምጥቱ ሳያስተውል በልጁ ሸዋን ለመዳኘት፡ ለመሾም፡ ለመሸለም

ዕኑ ተስፋ ማድረጉ፣ እንደገናም ሸዋንዳኘው የተስፋኛ አባቱን ዕኑ ተስፋ ለማጤን፣ ባለቀሚሰ፣ ዳኛ፣ ምኒስቴር ይሆን ዘንድ አባቱ እንዳጠው ለመገንዘብ አለመቻሉ የአሳዛኙ ምዕት መንስኤ ነው፤ የምፀቱም አወቃር ውጤት ነው።

የገፀባህርያት ስም ለምፀታዊ ፋይዳ የዋለባቸው ሌሎች የአማርኛ ረጅም ልቦለዶች፣ ፍቅር እስከ መቃብር³⁹ ከአድማስ ባሻገር⁴⁰ እና ሀዲስ ናቸው። በፍቅር እስከ መቃብር ውስጥ ከምናገኛቸው ውስብስብ ገፀባህርያት አንዱ ፊታውራሪ መሸሻ በራሱን ናቸው። የእኚህ ገፀባህርይ ስምና የአባታቸው ስም ተናባቢ ሲሆኑ፣ የጣምራ ፍቻቸው ለተጠቂዎች፣ ለፈሩ ወይም ለተበደሉ ማምለጫና መጠጊያ መሆንን ያመለክታል። ስያሜው፣ በአንድ በኩል፣ የስያሜውን ክፍል መልካም ምኞትና ተስፋ ይገልጻል። በሌላ በኩል፣ በተሰያሚው ላይ የወደቀውን ሀላፊነት፣ አደራ፣ ግዴታ ወይም ተግባር ያመለክታል። "በራሱን" የሚለውን ስም ስነ-ምግባራዊ ቅንብር ስንመረምር ሁለቱንም ፍቺዎች ይሰጠናል። ስሙ ዐረፍተነገራዊ መዋቅር ሲኖረው፣ "በር" ከሚል ስም እና "ይሁን" ወይም ከሚል ግላዊ ሀረግ የተመሰረተ ነው። ግሱ "ይሁን" በሚሆንበት ሁኔታ በትንቢት አንቀፅ የተነገረ በመሆኑ፣ ምኞትንና ተስፋን ያሳያል። ቃሉ (ይሁን) በተለይ ሀጋዊ፣ ሥነምግባራዊ ወይም መንፈሳዊ ሥልጣን ባለው ክፍል ከተነገረ ከተስፋ ይልቅ ፈቃድን፣ ከጥያቄ ይልቅ ትዕዛዝን ይገልጻል። የገፀባህርይው ስም ከልዩ ልዩ ክፍሎች አንፃር ሁለቱንም ፍቺዎች ያስተናግዳል። ከመደደውና ከተራው ህዝብ ርዕዮተ አንፃር ተስፋንና ልመናን ያፀናል። በገገርነት ከሸማቸው ወይም ከመረጣቸው ፖለቲካዊ ወይም መንፈሳዊ ሥልጣን አንፃር ደግሞ ሥያሜው በተሰያሚው ላይ የተጣለውን ሀላፊነት፣ አደራና ተግባርን ያፀናል። ፊታውራሪ መሸሻ፣ ባለስልጣን በነበሩበትም ጊዜ ይሁን በሁዋለኛው ዘመናቸው የተጠቃን የመታደግ፣ የተቸገረን የመርዳት ሀጋዊና ስነምግባራዊ ሀላፊነት አለባቸው። ይህም ሀላፊነታቸው፣ በበዛብህ የሙገሳ ግጥም እንደሚከተለው ተነግሯል፤

በሚጫ፣ በዳሞት፣ በእነማይ ስንሻ፣
ዲግ ላይ ተገኜ ለድሆች መሸሻ፣
ለራብው ለጠግው ለተቸገረው፣
መሸሻ እንተን ሰጠው እግዚአብሄር ቸር ነው።⁴¹

ፊታውራሪ መሸሻ ግን የሰማቸውን እይነት ሰው አይደሉም። የተራበን እና የተቸገረን የሚያስጠጉ ሳይሆኑ፣ ጫካን፣ በቃኝን የማያውቁ፣ የተጠቃን የሚደግፉ፣ ህግን የሚያስፈሩ ሳይሆኑ፣ ግናለብኝ ባይና ጉልበተኛ ናቸው። "ባላገር ብርቱ ይወዳል...እጅህ ከጠነከረ ባላገር ታልቦ አያፈጅም፣ ጋንህ እስኪሞላ ልታልበው ትችላለህ! ባላገር ያለቅላል ያማርራል...ባላገር የሚበላው ቢያጣ ይከፍለው አጥቶ አያውቅም...(ገፅ 217-218) የሚሉት መሸሻ በራሱን፣ በራዩ እዝመራቸውን ያጠፋባቸውን፣ በሽታ ከብቶቻቸውን የፈጀባቸውን የሦስተን ጉልተኞቻቸውን "ባላገርች" የአመት በዓል መዋያ ካላመጣችሁ በማለት የሚያስገድዱ ገፀባህርይ ናቸው። ባላገርቹ ከህግ ውጭ አንከፋልም ባሉም ጊዜ፣ ከነአሽከሮቻቸው ዘምተው

ቤት ሲያቃጥሉ፣ ከብት ይዘርፋሉ፤ አቅመ ደካሞችንና ሴቶችን ሲያገንገቱና ሲደበድቡ ነው እምናያቸው። እኛ እንባብያኑም የገገባህርይው ድርጊት የሰማቸውን ተቃራኒ ሆኖ ስለምናገኘው፣ እንዲህም አድርጎ "መሸሻ"ነት የለ! የሚል ምፀት ይሰርፅብናል። ይህም ምፀት፣ ተራኪው ከሰማቸው አስተያየቶችና ትችቶች ይልቅ ጠንካራ ኪናዊ ደስታን ይፈጥራል።

በከአድማስ ባሻገር ውስጥ፣ ገድሉ በዛብህ እና በሀዲስ ውስጥ ታፈሰ ብሩ የሚሉት ስሞች ደግሞ መሸሻ በራሱን ከሚለው ስም ይልቅ ረቀቅ ባለ መንገድ፣ ምፀትን የሚያሰርፁ ስሞች ናቸው። ገድሉ በዛብህ ተናባቢ ስም ነው። በሰሞሰዋዊ መዋቅሩ ዐረፍተነገር ሲሆን፣ የዐረፍተነገሩም ፍቺ አዎንታዊ ነው። ገድሉ ባለ ብዙ ገድል ነው። ሙሉ ሀይወቱ በ"ታላላቅ" ገድሎች የተንቆጠቆጠ ነው። በገድሉ እምነት፣ ሌሎች የእሱ መሰላል ናቸው። የሌጅነት ሚስቱ ለዲግሪ አብቅታዋለች። ሌሎች በስም ያልተጠቀሱ የሰራ ባልደረቦቹ ለስልጣን አብቅተውታል። "የአሮጊት ሚስቱ" ገንዘብ ሉሊት ታደሰን አቆይቶለታል። ኃይለማርያም ካሳንና አባተ ወርቁን አጋሏል። ባሳንጣውን አበራ ወርቁን በተሰማ ደጄኔ በኩል አስቀንቶ ሰው ገድሉ ወሀኒ እንዲወርድ አድርጎታል። ለገድሉ ግን ገድሎቹ ሁሉ በቂ አልነበሩም። እናም፣ አልጨበጥ ያለችውን ሉሊትን ለማባበል የሚያስፈልገውን ጠቀም ያለ የውርስ ገንዘብ ለማግኘት "አሮጊት" ሚስቱን በመርዝ ለመግደል ሲሞክር ይያዛል። የገገባህርይው ማንነት አፍጥጦ የሚታይ እዚህ ቦታ ነው። እንባቢም እዚህ ቦታ ቆም ብሎ፣ የገገባህርይውን ስም ከተግባሩ ለመመርመር ድርጊቶቹን በቅደም ተከተላቸው ያስታውሳል።

አስታውሶም፣ 'እውነትም ገድሉ በዛብህ!' በማለት ያሾፋል። ከገድሉ ስም ምፀቱ የሚሰርፀው ከስምና ተስያሚ አለመመሳሰል አይደለም። ስምና ተስያሚ ፍጹም ይመሳሰላሉ። ይልቁንም ምፀቱ ከንቱ የቀረውን የገድሉን ከንቱ ምኞት ከመረዳት የሚመነጭ ነው። ምፀቱ፣ የገድሉ ምኞት፣ ተስፋ፣ ልፋትና መመፃደቅ ንቃውና ተፀይፋው ሌላ ያገባችውን ሉሊትን ለማግኘት መሆኑና ይህም ከንቱ ተስፋው ከንቱ ሁኖ መቅረቱን ከመገንዘብ የሚመነጭ ነው። በተራዛሚውም ምፀቱ ርእዮተኛነትም ሊሆን ይችላል። የገድሉ "ገድሎች" ተራና ሰይጣናዊ ናቸው። የሚመነጨትም ከልክ ካለፈ ስንብግብነትና ራስወጃድነት ነው። ምኞቱና ጥረቱም ጊዜያዊና ቅርብ ነው -- ስልጣን፣ ገንዘብና ሴት። እነርሱን ለማግኘት የሚጠቀሙባቸው ዘዴዎች ተንኮል፣ ሸርና ከፋት ናቸው። ሆኖም ይህ "ማኪያኪያ" ባህርይ "በእንዳንድ አካባቢ" ካልሆነ አይታወቅም። ማህበሩም ከሌሎች ለታላላቅ ተግባር ከሚጣጣሩ ሰዎችና ለህሊናቸው ከተገዙ አባላቱ ይልቅ የሚያከብረው፣ የሚሾመውና የሚሸልመው ገድሉ በዛብህን ነው።

የአራት ኪሎ ቢሮውን ለቆ በእንድ ሌሊት ሚሊዮነር ለመሆን ሱጶብሩ የወረደው የታፈሰ ብሩ ስም በተመሳሳይ ሁኔታ ምፀታዊ ነው። "ገንዘብ እውቀት ነው፣ ገንዘብ ስልጣን ነው፣ ገንዘብ ሀይል ነው፣ ገንዘብ እግዚር ነው" የሚለው ታፈሰ ብሩ።

በ'ስልቻ' ለማፈስ የተመኘው ብር በገጠር መሬት እዋጅ ተወርሶ ባይ እጁን ይቀራል። እዚህ ላይ የደራሲውን አሰያየም ማጤን ያስፈልጋል። ታፈሰ ብሩ ዐረፍተነገራዊ ስም ሲሆን፣ ግሳዊ ሀረግና ስማዊ ሀረግን ይህል። የአማርኛ ዐረፍተነገር መዋቅር ስምን አስቀድሞ ግሰን ከመድረሻ የሚያመጣ (ብሩ ታፈሰ) ሲሆን፣ ደራሲው እዚህ ያደረገው በግልባጫ ነው። ይህም የግልብጠሽ (inversion) ብልሃት የስያሜው አፅንኦት ያለበታው በተገኘው ቃል በ'ታፈሰ' ላይ መሆኑን ያሳያል። የምፀቱም ምክንያት ብር ሳይሆን፣ የብሩ መጠን እንዲሁም አመጣጡ ነው። 'አፈሰ' የሚለው ቃል በአንድ ቦታ የተገኘ ብዛት ያለውን ነገር ስለሚያመለክት የገፀባህርይው መጠሪያ ስም (ታፈሰ ብሩ) በአጭር ጊዜ ያለደካም ሚሊዮን የመሆን ህልምን ያሳያል። እናም፣ የገፀባህርይው ፍፃሜ እንደ ህልሙ ሳይሆን ባይ እጅ መቅረት መሆኑን ስንረዳ በህልሙና በእውነታው መካከል ካለው ተቃራኒነት ምፀቱ ይሰርገዳል። ደራሲው በገፀባህርይው ክንቱ ህልም ምንኛ እንዳፈጠረ ስናስብም ኪናዊ ብቃቱን እናደንቃለን። አንባቢም ቢሆን፣ የገፀባህርይውን ስም ፍቺ በተራጃው ገለፃ ሳይሆን በራሱ ጥረት የሚደርስበት በመሆኑ የደራሲነቱን ሚና ከደራሲው ጋር ይጋራል። ይህም፣ Barthes (1974) እንዳለው፣ ከአንባቢነት ወደ ደራሲነት የመሸጋገር ሂደት ኪናዊ ውበት የሚያሰርፀው ስነልቦናዊ እርታ መገለጫ አንድ መንገድ ነው።

2.2 የገፀባህርያት ስሞች ለትለማ (plotting)

የገፀባህርያትን ስያሜ ለትልም ማዛብቂያ ብዙ ጊዜ የሚጠቀሙት ደራሲ ሀዲስ አለማየሁ ናቸው። ሀዲስ፣ በልቦለዶቻቸው ውስጥ ገፀባህርያትን የሚያቀርቡት በተመሳሳይ ዘዴ ነው። ገፀባህርይውን መጀመሪያ በመጣበት ቦታ በስም እናውቀዋለን። ስሙ ከተነገረን በኋላ የህይወት ታሪኩ በአጭሩ ይነገረናል። የአንዳንዶቹ ገፀባህርያት ስሞችም የገፀባህርያቱ የሕይወት ታሪክ የሚበጅባቸው፣ ከሌሎች ገፀባህርያት ጋር ያላቸው ዝምድናም የሚጠላለፍባቸው መታገያ (framework) በመሆን ያገለግላሉ። በፍቅር እስከ መቃብር ውስጥ፣ ውድነሽ በጣሙ እና ቦጋለ መብራቱ የያንዳንዳቸውን የሕይወት ታሪክ ያበጁ፣ እንዲሁም አንድኛቸው በሌላኛው ሕይወት ያላቸውን ድረሻ የሚታቱ ስሞች ናቸው። ቦጋለ መብራቱ፣ ከራሳቸው አንፃር ጥረው ተጣጥረው ህይወትን ያሸነፉ፣ በወዛቸው የእድልን ጨለማ ያበሩ ገፀባህርይ ናቸው። ከውድነሽ አንፃር ደግሞ፣ ታሰው ተገልለው በእድላቸው አኩርፊው ለተቀመጡት ጋለሞታ በጨለማ ውስጥ ሳይታሰቡ ቦግ ያሉ መብራት ናቸው። "ገፊ" ተብለው ባል ሸሽቷቸው የሚኖሩትን ጋለሞታ ቦጋለ ያገቡዋቸው ሞትን የሚያስንቁ፣ በጣም ተወዳጅ በመሆናቸው ነው። ወይም የገፀባህርይዋ ግንዛቤ ይህ ነው። የስሞቻቸው ፍቺ በተናጠል ከገፀባህርያቱ የህይወት ታሪክ ይሰምራሉ። ገፀባህርያቱን በጣም ራስን መለከታቸው ደግሞ ስሞቹ በገፀባህርያቱ መካከል ያለውን ዝምድና እና የዝምድናውን ምክንያትና ውጤት በግልፅ ያመለክታሉ።

የበዛብህም ስም ተመሳሳይ አገልግሎት አለው። ገበየሁርይው "በዛብህም ተብሎ የተሰየመበት በሽታ ስለበዛበት ነው" (ገፅ 30) በማለት ተራኪው ስሙ የታሪኩ ውጤት መሆኑን ቢነግረንም ከልቦለዱ አውድ የምንረዳው ግን ከዚያም በላይ ነው። በዛብህ፣ "ከተወለደ ጀምሮ አምስት አመት እስኪሞላው ድረስ" በሽታ የሚበዛበት ብቻ አይደለም። በዛብህ ሁሉ ነገር የሚበዛበት ገበየሁርይ ነው - በሽታ በዝቅታል፣ የሰለት ልጅነቱ በዝቅታል፣ ችሎታው በዝቅታል፣ ትህትናውና ደግነቱ በዝቅታል፣ እይናፋርነቱ በዝቅታል፣ ተወዳጅነቱ በዝቅታል፣ ሰብላ በዝታበታለች፣ የሰብላ ፍቅር በዝቅታል፣ የአባይ በረሃ ድብደባ በዝቅታል። እነዚህ ሁሉ የህይወት ታሪኩ ምእራፎች ናቸው። በበዛብህ ላይ የደረሱ ሁነቶችን ወይም የህይወቱን ምእራፎች የምክንያት ውጤት ዝምድና ስንመለከት፣ ወይም የበዛብህ መነሻና መድረሻ እንድ ነጥብ ላይ መሆኑን ስናጠይቅ ስሙ የልቦለዱ ትልም መፈለሚያ መሆኑን እንገነዘባለን። በዛብህ፣ በሽታ ይበዛበት ስለነበር ለሰለት ተሰጠ። የሰለት ልጅነቱ ሊቋቋመው ያልቻለ ሽህም ስለሆነበት አገር ጥሉ ጠፋ። አገር ጥሉ የተሰደደው ነፃነቱን የማግባት፣ ቤት የመመስረት ነፃነቱን በመሻት ነው። ዳሩ ግን፣ ከአገር አገር ቢንከራተትም፣ ርቆ ቢሰደድም፣ ነፃነቱን አላገኘም። በዚያው በታጨበት ድንግልና ነው የሚሞተው፣ በበሽታ የተጀመረ ህይወቱ በህግምና በሥቃይ ነው የሚቋጠው። ትልሙም እዚህ (vicious circle) ነው። የገበየሁርይው ስም የትልሙ መፈለሚያ የሚሆነውም በዚህ ምክንያት ነው።

የየልምግርት⁴² ዋና ገበየሁርይ የሆነችው የደመቀች ሀይሌ ስም በተመሳሳይ ሁኔታ የልቦለዱን ትልም ለማበጀት መነሻ በመሆን አገልግሏል። የልቦለዱ ትረካ የሚጀምረው፣ በሚከተለው ሁኔታ ገበየሁርይዋን ከአንባቢ ጋር በማስተዋወቅ ነው።

ደመቀች ሀይሌ፣ ለጥምረት ተገኝ ስትዳር፣ የመልክዋ ንድፍ፣ መስመሩ ውብ ሆኖ ተሰምሮ፣ የወደፊት ውበትዋ ገና በውጥን የሚታይ፣ የዘጠኝ አመት ለጋ ቤቃያ ነበረች።⁴³

ይህ የትረካው መክፈቻ ዐረፍተነገር ነው። ዐረፍተ ነገሩ ከተለመደው የገበየሁርይት እውቂያ (exposition) ይልቅ የትረካው መፋሰሻ ቦይ ነው ማለት የተሻለ ነው። ዐረፍተነገሩ፣ ገበየሁርይዋ መዳረግ የሚገልፁና የወደፊት ተስፋዋን የሚያመለክቱ አቢይ ሀረጎችን ይዟል። "የመልክዋ ንድፍ መስመሩ . . . የወደፊት ውበቷ በውጥን የሚታይ . . ." በሚሉት አቢይ ሀረጎች ውስጥ "መስመር"፣ "የሚታይ" የሚሉት ቃላት 'የሚደምቅ' የሚል ቃል እንድናስብ ያደርጉናል። "የሚደምቅ" የሚለው ቃል "የሚታይ" ለሚለው ቃል ሰነፍቻዊ እቻ ቢሆንም፣ "መስመር"፣ "ንድፍ"፣ "ውበት" ለሚሉት ቃላት በአገባብ ይበልጥ የሚስማማው 'ደመቀ' ከሚለው ግስ የሚወጣ ቃል ነው። ይህም ቃል ከገበየሁርይዋ ስም ይለጥቃል። አካላዊ ገለፃ በልቦለድ ውስጥ ብዙ ጊዜ ለራሱ ሲባል አይመጣም። ይልቁንም፣ "የወደፊት" ውበትን መግመትና ግሰላሰል እስቸጋሪ በመሆኑ ገለፃው ሌላ ፋይዳ እንዳለው እንገምታለን። ስለዚህም ገበየሁርይዋ በዘጠኝ አመቷ መዳርዋን እና ባሏት "አምስት አግብቶ የፈታተ የአምሳ

አመት ሰው" መሆኑን አገናዝበን። "የንድፋ መስመር እና በውጥን የሚታይ የወደፊት ውበቷ" የሚለው ገለጻ ከአካላዊ ገለጻ ይልቅ የገፀባህርይዋን እድል ለማመላከት የታጠቀ (foregrounded) መሆኑን እንደርስበታለን።

ግምታችን በትረካው ሂደት ውስጥ ትክክለኛነቱን ደረጃ በደረጃ እያሰመረ ይሄዳል። ደመቀች ትኩረት ላለች። አዲስ አበባ ትደርሳለች። ልጅዋን ታስተምራለች። በመጨረሻም የምትወደውንና የምታደንቀውን ሰው ታገባለች። ከቀን ወደ ቀን ተስፋዋ እየለመለመ፣ ሀሳቧ እየሰመረ፣ ኑሮዋ እየተሻሻለ ይሄዳል። በትረካው ትልም ውስጥ ደመቀች በእርግጥም ከቀን ወደቀን እየደመቀችና እየፈካች የምትሄድ ፀሀይ ነች። በትረካው መጨረሻ፣ ተራኪው ደመቀች ከምትወደው ሰው በተጋባችበት ምሽት የነበረውን ሁኔታ

... ደመቀችና በሻህ ተከታትላው የናቶችንም፣ የባቶችንም ጉልበት ስመው... አዲሱን ኑሮዋቸውን ወደሚጀምሩበት ቤታቸው ታጅቡው ሲሄዱ፣ የቀረው እድምተኛ ተነስቶ በደማቅ ጭብጨባ ሸኛቸው።⁴⁴

በግለት ገልጾ ትልሙን ይቋታራል። የትልሙ መወጠኛና መቋቋሚ ሁነቶች ፍፁም ተቃራኒ ናቸው። ተቃራኒነታቸው ከተመሳሳይነታቸው የሚመነጭ ተፃርር (antithesis) ነው። መዳር እና ማግባት በነዝገበ ቃላት ፍቺ ተመሳሳይ ወይም ተተካኪ ናቸው። በልቦለዱ አውድ ግን ተፃራሪ ፍቺ ይፈነገራል። ትልሙ በጋብቻ ይጀመራል በጋብቻ ይፈፀማል። በትረካው መጀመሪያ ደመቀች ተዳራች፣ በፍፃሜው አገባች። የመጀመሪያው በተፅዕኖ፣ ኋለኛው በፈቃደኝነት የተከናወኑ ሁነቶች ናቸው። ከተፅዕኖ ወደ ፈቃደኝነት የተደረገው የአካላዊ ለውጥ (change of situation) ትረካው የተፋሰሰበት ትልም ነው።

በትረካው ውስጥ ደራሲው በግልብጦሽ ብልሃት ደመቀችን አስቀድመው ፀሀይን ማስከተላቸው፣ አፅንኦቱ በፊተኛው ቃል ላይ እንደሆነ ያሳያል። ፀሀይ ውበትን የምትወክል ባህላዊ ተምሳሌት ነች። በልቦለዱ መክፈቻ "የመልክዋ ንድፍ"፣ "ውበቷ" ተብሎ የተገለፀው የገፀባህርይዋ መልክ እና ስነምግባር በፀሀይ ተመልክቷል። ይህም ውበት "በውጥን የሚታይ" ሲሆን ወደፊት ይበልጥ እየፈካ ይሄዳል። ፀሀይም እንዲሁ እየደመቀች ትሄዳለች። ስለዚህም የትልሙ እንቅስቃሴ ከደብዛዛነት ወደ ድምቀት የሚደረግን እርምጃ (progress) ያሳያል። ይህም አፅንኦት፣ በታምራት ተገኘ ቤት ይደርስባት የነበረውን፣ በደልና ጭቆና የሸሸችው ገፀባህርይ ያደረገችውን የኑሮ እርምጃና መሻሻል ያመለክታል።

ስሞች ትልምን ለማበጀት ሁነኛ ሚና የሚጫወቱበት ሌላ ልቦለድ የበአሉ ግርማ ደራሲው⁴⁵ ነው። የዚህ ልቦለድ አቢይ ገፀባህርይ የሆነው የሲራክ አርአያ ስም የልቦለዱን ትልም ለማበጀት የመነሻ ነጥብ ነው። ሲራክ ሀይማኖት-መጥ ስም ነው። ሀይማኖት-መጥ በመሆኑም፣ ስሙ የሚጠቅሰው ጥንታዊና ታዋቂ ሰው አለ። ይህም

ስም ወደ አግርኛ ለመምጣቱ ዋናው ምክንያት ሰውየው በሀይማኖቱና በስነፅሁፍ ያለው ስፍራ፡ ታዋቂ የደረገውም ባዘርይው ወይም ድርጊቱ ናቸው። በስነፅሁፍ ወይም እውድ፡ እኒህን መሰል ስሞች ሲገኙ ከጥንታዊው ስም የሚያጣቅሱት ተመሳሳይ ወይም ተግራሪ ሁኔታ ይኖራል። የደሰታ ተክለወልድ ዐዲስ የማርኛ መዝገበ ቃላት ሲራክ ለሚለው ስም ሁለት ተዛማጅ ፍቺዎችን ይሰጣል። ሲራክ የሰሎሞንን አምስቱን መዝሀናት የገፈ፡ የሰሎሞን አበጋዝና ሀሀፊ ትእዛዝ እንደነበር ገልጾ፡ የሰውየው የዝር ስም ነው በማለት ያትታል። እንደገናም በዚህ ስም የሚጠራ ሰው የሰሎሞንን ሚስት በፍልስፍናው እስተባለለ። ይህ ሲጠፋም ባዘር ሰጠመ። በዚህም ምክንያት "ሲራክ በምግባር/ጠፋ ሙታበሩ" ተብሎ ተገጠመ ይላል።¹⁶

የበአሉ ሲራክ፡ በስምም በምግባርም ከሀይማኖታዊና ከታሪካዊ አቻው ይወራረሳል። የልዕለዱ አባይ ድርጊቶች፡ ድርጊቶቹም የሚፋሰሱበት የትሪካ ዐይ ከስነተረታዊው ሲራክ ድርጊቶች ተመሳሳይነት አላቸው። ሲራክ አርአያ እንደ አንቲካ ምሳሌ (archetype) በግብር ሀሀፊ ነው። ደራሲ፡ እናም፡ የትሪካው አንድ ገመድ የሚመዘው ከደራሲነት ተሰጥሎ፡ ከፈጠራ ሂደትና በፈጠራ አለም ከሚከሰቱ ስነ-ልቦናዊና ማህበራዊ ችግሮች ነው። ይህ ገመድ ተጋማጁን ስለሚያመጣ (ሀሀፊ ትእዛዝ የንጉሱን ሚስት ለመትረብ እሷንም በእውቀቱ ለመማረክ ሙያው እድል እንደሰጠው) ደራሲው ሲራክም የዘመነ አለሙን ሚስት ለመትረብ፡ ከሷም ለመወዳጀት ደራሲነቱ ምክንያት ይሆናል። ደራሲው ሲራክም የሰብላሙርቅን ልብ ያሸፍታል። እዚህ ላይ ታሪኩ የስነ ተሪቱን ግልባጭ ገጠባዊውም የታሪካዊ ትይዩው አምሳል ከመሆን ይልቅ፡ አዲስ መንገድ ይይዛል።

ዘመናዊው ሲራክ ታሪካዊ ትይዩውን ይሸረዋል። እንደታሪካዊ ትይዩው የሰው ሚስት ነጥቆ ከመሸሸ ይልቅ ሚስትን ለባለቤቷ ይመልሳል። ሳይሸሸም እውነቱን ፊት ለፊት ይጋፈጣል። ስለእውነት የሚደርስበትን ቅጣትም በመቀበል ታላቅ ስነምግባራዊ ተግባር ይፈፀማል። ይህን የማድረግ ድፍረቱ እንደታሪካዊ አቻው የሚወቀስበት ሳይሆን በታሪካዊ ትይዩው ላይ ስነምግባራዊ ልእልና የሚያገኝበት ነው። የልእልናው ምክንያት፡ ሊፈርስ ይዘመመው የሰብላና የዘመነ ፍቅር ሙታደስ፡ የሲራክም ድፍረት በዘመነ ዓለሙ ላይ ያስከተለው የሰብላና ውላጤ (personality transformation) ነው። ዘመናዊው ሲራክ የፈፀመው ይህ ድርጊትም ከስነተረታዊ ትይዩው ላቅ የሚያደርገው ወደ ስነምግባር ፍፁምና የሚያቀርበው በመሆኑ ነው ሲራክ አርአያ - የሀሀፊዎች ምሳሌ - የተባለው። በአጭሩ፡ ስያሜው፡ ለገጠባዊው ድርጊቶች መፋሸሻ በመሆንና የትልሙን ሂደት በመምራት አስተዋፅኦ አድርጓል።

2.3 ስሞች ጭብጥን በማመልከት

የልዕለድ ጭብጥ ከሁሉም ቅርጻዊ ገፅታዎች መስተጋብር የሚረቅ እንጅ በአንድ ወይም በሁለቱ የሚታዘል አለመሆኑ ግልፅ ነው። ይህም ሆኖ ግን ደራሲው

ከሌሎቹ ይልቅ ለአንዱ ወይም ለተወሰኑት ቅርፃዊ ገጽታዎች ይበልጥ ትኩረት ሊሰጥ ይችላል። ስለዚህም፡ አንዱ ልቦለድ መቸት-ተኮር፡ ሌላው አኳያ-ተኮር፡ ሌላው ደግሞ ገገባህርይ-ተኮር ሊሆን ይችላል። የትረካው ጥንካሬ ያረፈበትን ቅርፃዊ ገጽታ ፈልጎ የደራሲውን የአተራረክ ጥበብ ማድነቅ፡ ይልቁንም፡ ሁነኛ በሆነው ገጽታ ማንጠሪያነት ትረካው የሚያሳየውን ህይወት ገጠመኝ ማብላላት የአንባቢው ፈንታ ነው።

በአማርኛ ገገባህርይ ተኮር የሆኑ ልቦለዶች አያሌ ናቸው። ከእነዚህ ልቦለዶች ብዙዎቹ ርእሳቸውን የሚያገኙት የትረካው መማከያ ከሆነው አብይ ገገባህርይ ነው። የገገባህርይው ስም ፍቺም፡ እኒህን በመሰሉ ልቦለዶች፡ የልቦለዱን ጭብጥ ሊያመላክት፡ ወይም ጭብጡን ሊገልጥ ይችላል።

የገገባህርያቱ ስም ከልቦለዶቹ ጭብጥ በቀጥታ የሚሰመርባቸው ሁለት ስራዎች አርአያ እና ሀዲስ ናቸው። የግርማቸው ተክለ ሀዋርያት አርአያ ዋና ገገባህርይ አርአያ፡ የመልካም ስነምግባርና የነፍስ ልእልና መከሰቻ ምሳሌ ነው። አርአያ፡ የአዋቂና የተመራማሪ ሰው ምሳሌ ነው። አርአያ ያገር ወዳድ ዜጋ ምሳሌ ነው። አርአያ የትሁትና ሀላፊነት የሚሰማው ሰው ምሳሌ ነው። አርአያ የሰራተኛና የታታሪ ዜጋ ምሳሌ ነው። በጠቅላላው አርአያ የፍፁምና እና የሰብአዊ ብቃት ምሳሌ ነው። ምሳሌነቱም፡ በንግግሩ፡ በሀሳቡና በድርጊቱ፡ በግል ህይወቱና ከሌሎች ጋር ባለው ግንኙነት ሁሉ ይንፀባረቃል። በትረካው ውስጥ የሚመጡ ተደጋጋሚ ሁነቶች፡ ልዩ ልዩ መልክና ባህርይ ይዘው ብናኝቸውም አገልግሎታቸው የአርአያን ሰብእና ማጉላት፡ የአርአያን ብቃት ማሳየት በሌላ አባባልም የአርአያን አርአያነት ማረገጥ ነው። የልቦለዱ ጭብጥም አርአያነትና ርእይ ያለው ትውልድ ማሳየት ነው ፣ የዚህም ትውልድ ምሳሌ ራሱ አርአያ ነው።

ሌላው ገገባህርይ-ተኮር ልቦለድ የበአሉ ግርማ ሀዲስ ነው። የልቦለዱ ትረካ መማከያም በስሙ ልቦለዱ የተሰየመው ሀዲስ ሳህሌ ነው። ሙሉ ልቦለዱ የተተረከው ሀዲስ ካየበት አንፃር (*perspective point of view*)፡ ከሀዲስ ግንዛቤ አንፃር (*conceptual point of view*) እና ከሀዲስ ፍላጎት አንፃር (*interest point of view*) ነው።⁴⁷ ሌላው ቀርቶ በልቦለዱ ውስጥ የምናገኛቸው ገገባህርያት፡ ለምሳሌ፡ ይርጋ አለሙ (ለውጥንና መሻሻልን የማይሹ በመሆናቸው)፡ ጣሴ ደጉ (ለሀዲስ ቀና አመለካከት ያላቸው፡ ለተግባሩ ተባባሪ በመሆናቸውና የሀዲስ አጥፊና እንቅፋት የነበሩትን ይርጋን በማስወገዳቸው)፡ መጥምቁ የሆንን (ከታሪካዊና ሀይማኖታዊ አቻው ከመሲሁ አጥማቂና፡ የመሲሁን መምጣት ነጋሪ) ወይም የሆንን ማእ (የማይዘገምን ርእዮተ አለም በመስበኩ) ስያሜያቸውን ያገኙት ከሀዲስ ሳህሌ ጋር ካላቸው ዝምድና/ቅራኔ አንፃር ነው። ሀዲስ ሳህሌ፡ ሀሳቡ አዲስ ነው። ሀዲስ ሳህሌ ተግባሩ አዲስ ነው። ሀዲስ ሳህሌ በሁሉ ነገር አዲስ ነው። ሀዲስ ሳህሌ የሚለው ስም በአንድምታ አርጌ/ብሉይ የሚል እሳቤ ያመጣብናል። እሳቤውም የአርጌውን መሻር፡ የነበሩን ባዲስ መተካት ያመለክታል። የሀዲስ ሳህሌ ደርጊትና ሀልም ሌላ ሳይሆን ይህ ነው

- አዲስ እምነት፣ አዲስ ተስፋ፣ አዲስ አስተሳሰብ፣ አዲስ ህይወት መፍጠር። ስለዚህም ህዲስ ሳህሌ፣ "በእጆቹ ተግባር" የፈጣሪነትን ልእልና የተቀዳጀ የአዲስ ትውልድ ተምሳሌት (symbol) ነው። የልዩልዩም ጭብጥ ከዚህ አይዘልም።

በዚህ ንዑስ ክፍል ስር እንደተመለከትናቸው ሁለት ልዩሎች የገገባህርያቱ ስም ለመፅሀፍ ርእሰነት አይዋል እንጂ በመጀመሪያው የአማርኛ ልዩሎች፣ በልብ ወለድ ታሪክ⁴⁸ የገገባህርያቱ ስም ፍቺ የትረካውን ጭብጥ የማመልከት ሚና አለው። በልብ ወለድ ታሪክ ውስጥ ከምናገኛቸው በርካታ ገገባህርያት በተፀውእ ስም የሚጠፋት መንትዬቹ ጠቢያና ዋህድ ብቻ ናቸው። የእነዚህም ገገባህርያት ስያሜ አስደናቂ ኪናዊ ፋይዳ አለው። ኪዳነወልድ ክፍሌ⁴⁹ ጠብያ የሚለውን ቃል "የሰው ስም፣ ስናይ፣ ልሀይ፣ ገድት፣" በማለት ይፈቱታል። ደስታ ተክለወልድ በተመሳሳይ ሁኔታ⁵⁰ "ማለፊያ መልክ መልካም" ተብሎ ሊፈታ እንደሚችል ሲገልፁ ጠቢያ፣ የህዝብ፣ ኢትዮጵያ የካህናት አነጋገር ነው። የሚል ፍቺ አስቀድመው ነው። በሁለቱ ሊቃውንት ብያሌ መሰረት ቃሉ በአንድ በኩል ኢትዮጵያ ማለት ሲሆን፣ በተፀውእ ስምነት ለሰው ሲውል አካላዊ ቁንጅናንና ስነምግባራዊ ውበትን ይገልጻል ማለት ነው። የናስ አድማሱ⁵¹ በልብ ወለድ ታሪክ ላይ ባቀረበው ጥናት፣ የገገባህርያዊ የጠቢያ አካላዊ ውበት የፖለቲካና የስነምግባር መገለጫ "ትእምርት" (symbol) መሆኑን በጥልቀት አስተንትኗል። ትንታኔውም ጠቢያ የኢትዮጵያ "ትእምርት" መሆኑን መረጃ በማስደገፍ አስረግጧል።

በልብ ወለድ ታሪክ የምናገኘው የሌላው ገገባህርያዊ የዋህድ ስያሜም ከመንትዬው የማይተናነስ ፋይዳ አለው። ይህ ፋይዳም ከልዩልዩ ጭብጥ ጋር ጥብቅ ቁርኝት ያለውና ራሱ የልዩልዩ ጭብጥ ነው። ደራሲው፣ ስሙ ያለውን ፋይዳ አጠኖ ስያሜውን ይሁኔታ ብሎ ስለመረጠው የቃሉን ፍቺ በትረካው ውስጥ ገልጾልኝ። ወደ ትረካው መካተቻ አካባቢ፣ ጠቢያ ከንጉሱ፣ ዋህድ ደግሞ ከንጉሱ የአጎት ልጅ ሊጋቡ ስምምነት ይደረሳል። ሆኖም፣ የንጉሱ የአጎት ልጅ ያፈቀረቸው ጠቢያን- (እስከዚያ ሰአት የጠቢያ ሴትነት ምስጢር ያልተገለጠላት) በመሆኑ፣ አንድ ነገር መደረግ ነበረበት። ስለዚህም፡

ንጉሱ የአጎቱ ልጅ ዘንድ ወስዶ [ዋህድን] "ስሙ ዋህድ ይሁን ብየለሁና የባልሽ ስም እንደተለወጠ እውቂው። ዋህድ ማለት አረመኔና አማራ አንድ ሆነ ማለት ነውና ስለዚህ ተለወጠ። የእሱን ስም ለእኔ ሚስት አድርጌዋለሁ። [ሰረዝ ዩኒ]⁵²

ብሎ ነገሩን ይፈታዋል። በትረካው ውስጥ ሊቃሉ በንጉሱ የተሰጠው ማብራሪያ የቃሉ አውጭ/ሁኔታዊ (pragmatic) ፍቺ ነው። የአለቃ ኪዳነወልድ ክፍሌ (1948:383) መዝገብ ቃላት፣ ዋህድ የሚለውን ቃል "[1] የተዋህደ፣ አንድ የኾነ፣ የተባበረ። [2] አንድ ወጣት፣ አንድ ቅንጣት፣ ምንታዊ መንትዬ ወይም ቀዳሚና ተከታይ የሌለው፣ ፍፁም አንድ" በማለት ይፈታዋል። የቃሉ ሁለተኛ ፍቺ ([2])፣ ከገገባህርያዊው ከዋህድ ማንነት ጋር የሚጣረስ ይመስላል። ምንድነቱም፣ ገገባህርያዊው

የህድ መንትያ አለቸውና፣ ከአንድም ሁለት ነውና። ዳሩ ግን ይህን መሰሉ ግጥምታል የሆነና ደገኛ ነው። የጠቢያና የህድ ምስል መንትያ (identical twins) መሆን (በሥነህይወት ትምህርት እሳቢው የታተመ ላይነትን ግድ ቢልም) አካላዊ ብቻ ሳይሆን መንፈሳዊም ጭምር ነው። ገፀባህርያት የረቂቅ ሀሳቦች፣ ጠባያትና ባህርያት መከሰቻ እስከሆኑ ድረስ፣ ሁለቱ ገፀባህርያት የአንድ ጨመቅ (essence) ሁለት መገለጫ እይታዎች (appearances) ናቸው። የመጀመሪያው ፍቺ ([1]) እንደዚሁ ከገፀባህርይው ከሆድ ሳይሆን፣ የህድ ከሚወክለው ርእዮተኛ ግጥም ፍች (ከአጠቃላይ ከትረካው መማከያ) የሚሰምር በመሆኑ ስያሜው ተገቢነት ያለው ነው። ከፍ ብለን በጠቀስነው የንጉሱ ንግግር የተሰመረበት ዐረፍተነገርም ገፀባህርይውን የህድን ወይም የሆድን ድርጊት ሳይሆን የሚያመለክተው አጠቃላይ ትረካው የተመሰረተበትን ስነ ምግባራዊና ርእዮተኛ ግጥም እሴት ነው።

ወደ ቅርብ ጊዜ የአግርኛ ልቦለዶች ስንመጣ፣ የልቦለዱን ጭብጥ የሚገልጡ ወይም የሚያሳዩ የገፀባህርያት ስሞችን በህይለመለኮት መዋላል የወዲያነሽ እና በሲሳይ ንጉሱ ግርዶሽ ውስጥ እናገኛለን። በእነዚህ ትረካዎች ስሞች ጭብጥን በማጎልበት ረገድ ያላቸው ፋይዳ የንፅፅርና የአምሳያነት ነው።

የወዲያነሽ⁵³ መጠሪያውን ያገኘው ከአቢይ ገፀባህርይዋ ስም ነው። ትረካው የተመሰረተባቸውን ድርጊቶች የሚያካሂዱት የወዲያነሽና አንደኛ መደቡ ተራኪ ጌታነህ ናቸው። ሌሎች ገፀባህርያት፣ ለምሳሌ የጌታነህ አባት አቶ ያህ ይራድ፣ የጌታነህ እህት፣ ወይም እናቱ በትረካው ውስጥ ሁነኛ ሚና ቢኖራቸውም፣ ሚናቸው ከሁለቱ ገፀባህርያት አንፃር የሚታይ ነው። የወዲያነሽ የሚለውን መጠሪያ ስንሰማ፣ በቋንቋውና በባህላችን አሰያየም የለመድነው ባለመሆኑ እንግዳነት ይሰማናል። እንግድነታችን ለኖርንበትና ለምንኖርበት ባህልና ቋንቋ ከሚያድርብን ባይተዋርነት የሚመነጭ ነው። የሰሙን ፍቺም ወደትረካው እንብርት እስከምንደርስ ለመገመት መቸገራችን አይቀርም። ለግምታችን ፍንጭ የምናገኘው፣ በየወዲያነሽና በጌታነህ መካከል የነበረው ምስጢር ይፋ ሲወጣ ነው። በዚህ ቦታ፣ በሁለቱ ገፀባህርያት መካከል በድብቅ ያደገው የፍቅር ምስጢር - "ያላቻ-ፍቅር" - ይፋ ሆኖ ቤተሰቡን ሲያወዛግብ የሁለቱ ገፀባህርያት ስም መነፃፀር ደምቆ ይታያል። ማየት በመቻላችንም ጌታነህ የሚለው ስም፣ የገፀባህርይውን ጠባይ ወይም ድርጊት የሚያሳይ ወይም፣ በዘፈቀደ የወጣ ሳይሆን የገፀባህርይውን መደባዊ ዳራና ማነበራዊ ቦታ የሚያመለክት ፍቺ እንዳለው እንረዳለን። በዚህ መረዳታችን ማንፀሪያነት የወዲያነሽ የሚለው ስያሜ፣ በትዩዩዋ የቆመው ገፀባህርይ የመደብ አባል አለመሆኑን የሚያመለክት ሆኖ እናገኘዋለን። ስሙም፣ የማግለል፣ የማራቅ ፍቺ እንዳለው፣ ይልቁንም ቃሉ ሲነገር የሚፈጥረው የአንደበት-አባላትና የገፅታ ንቅናቄ የመከላተርና የመፀዋጭ ስሜት እንደሚያንፀባርቅ እንረዳለን። በእርግጥም፣ በትረካው ተደጋግመው የሚመጡ ሁነቶችና ድርጊቶች እነዚህ ፍቺዎችና ስሜቶች የሚታዩባቸው ናቸው። የልቦለዱ ትረካ የተመሰረተበት አንዱ አቢይ ጭብጥም

በመደብ ልዩነት የሚፈጠር የማግለል፣ የማራቅ፣ የመጠየቅና ሰብአዊ ክብርን የማግፈፍ ድርጊት ነው።

በሲባይ ንጉሱ ግርዶሽ ጭብጥን የሚያመለክቱ ሶስት ስሞች በታሪኩ አበይት ተሳታፊ የሆኑት የወንጃፍራሽ፣ የዕጊረዳና የሮዛ ስሞች ናቸው። ሁለቱ ሴቶች፣ ዕጊረዳና ሮዛ ከወንጃፍራሽ ጋር ጥብቅ ዝምድና አላቸው። ዕጊረዳ የሰማኒያ ሚስቱና የልጆቹ እናት ስትሆን ሮዛ ከትዳሩ ያስከበላላቸው ሴት ናት። ወንጃፍራሽ ለሁለቱም ሴቶች የወንድነት መለኪያ፣ የወንድ መጨረሻ ነው። ዕጊረዳን ከአያሌ ተጫራች ወንዶች አሸንፎ ነው ያገባት። ለሮዛ፣ የከዳት ፍቅረኛዋን አስረሰቶ የበለጠ ፍቅር የሰጣት ወንድ ነው። ሁለቱም ሊያጡት፣ ሊላቁት አይፈልጉም። እነርሱ ብቻ ሳይሆኑ እርሱም ሁለቱንም ሴቶች ሊያጣቸው አይፈልግም። በወንጃፍራሽ አእምሮ ውስጥ ሁለቱ ሴቶች አንድም ሁለትም ናቸው። ይምታቱበታል፣ ይመሳሰሉበታል፣ ይመሳቀሉበታል።

ይህ ተመሳሳሪነታቸው፣ በስሞቻቸው ተመሳሳሪ ይታያል። አንድዋ ዕጊረዳ ናት፣ ሌላዋ በእንግሊዝኛው Rose ባማርኛ ሮዛ (አማርኛ ስያሜውን ከጣሊያንኛው ቅርጽ ሳይዋሰው አልቀረም)። Rose ዕጊረዳናት፣ ዕጊረዳ ደግሞ Rose ናት። ሁለቱም አንድን ነገር የሚያመለክቱ ስሞች ናቸው። ስማቸው ተመሳሳይነትን ብቻ ሳይሆን ልዩነትንም ያመለክታል። ዕጊረዳ አገርኛ ቃል ነው፣ አገርኛም በመሆኑ ነባርነት አለው። ባንፃሩ ደግሞ ሮዛ መጤ ቃል ነው። መጤ ቢሆንም ግን ተለምዷል። የአማርኛውን ቅርፅና ፍቺ ወስዷል። ይህ ልዩነትም በገጠባዊነቱ መካከል ያለ ልዩነት ነው። ለወንጃፍራሽ ዕጊረዳ ከሮዛ ይልቅ መጀመሪያ ያገኛት ናት - የሰማኒያ ሚስቱና የልጆቹ እናት ናት። ሮዛ እንደሰሟ ጓላ መጥ፣ ወንጃፍራሽም በቅርቡ ያወቃት ሴት ናት። ቀስ በቀስ ግን ተላምደዋል። መላመድ ብቻ ሳይሆን እሴትም እንደሌላኛዋ ወልዳለታለች። ስለዚህም፣ የሁለቱ ቋንቋዎች ስሞች በስነ-ፍቺ አቻ እንደሆኑ ሁለቱም ሴቶች ለወንጃፍራሽ አቻ ናቸው። አቻነታቸው ያስከተለው ስነልቦናዊ ምስልቅልቅልም ወገዳፍራሽ በትዳሩ ሳይ እያንግብበ ያለውን አደጋ እንዳይመለከት ህሊናውን ጋርዶታል።

ትንታኔያችንን ከማጠቃለላችን በፊት የከአድማስ ባሻገሩ አበራ ወርቁ ስም ለልቦለዱ ጭብጥ መሳልበት ያመጣውን ጥበባዊ ፋይዳ እንመልከት። የአበራ ወርቁ፣ ህሊናዊ መልክ በልቦለዱ የመጀመሪያ ገጾች (ገፅ 7-8) የተገለጸው በቤቱ እቃዎች ተምሳሌትነት ነው። ይህን ገለፃ አሳጥረን እናቀርባለን።

ለመጀመሪያ ጊዜ በኩራት አይን የቤቱን እቃ አንድ በአንድ ይመለከት ገባ። ውጭ የደመቀ የፀሀይ ብርሃን ቢኖርም . . . የእንግዳ ቤቱን ብርሃን ደርቦብ አድርገውታል። በብርሃን አይን የሚያሞቀው የምንጣፋና የሶፋዎቹ ደማቅ ቀይ ቀለም አሁን የረጋ ደም መስሏል። ወርቃማ የሆነው . . . የመስኮት መጋረጃዎች በብርሃን ያላቸውን ድምቀት አጥተው ፈገገዋል . . . በስተቀኝ ካለው ግርግጥ ላይ

የተሰቀለው በሀብረቀለማት ስለቀለማት የተሰራው ስለል ብርሃን በማግኘቱ የቅጠው ውበት ጠፍቷል። ትኩር ብሎ ተመለከተው፣ ፍዝሀ ብሎ በተመሰጠ አለሃጭ አየው። ስለሱን ሳይሆን በስለሌ ውስጥ አልፎ የሚመለከተው ራሱን ነበር . . . "ማንኛ?" ምንስ ነኝ? እቃ። ለዚያውም ዋጋ የሌለው የበሰበሰ እቃ . . . የትምህርት አላማው እያንዳንዱ ሰው ራሱን፣ ማንነቱን፣ የተፈጥሮ ችሎታውን እንዲያውቅ ማድረግ ነበር። እኔ ግን ማንነኝ? . . ."⁵⁴

በዚህ ገለፃ ውስጥ የሚነፃፀሩት የውጭው ብርሃንና የቤቱ ውስጥ ጨለማ ናቸው። ገለፃው አንድ ሰው ከውጭ ወደ ውስጥ ራሱን ሲመለከት፣ በትዝብት አይን የራሱን ሀይወት ሲገመገም የሚያሳይ ነው። አበራ ወደ ውስጡ ሲመለከት የሚያየው ጭላማ ነው። ይህም ጭላማ፣ ከሁለተኛው ዐረፍተነገር ጀምሮ፣ እስከ አምስተኛው ዐረፍተነገር፣ ማሰሪያ በሆኑት "ደርብብ አድርገውታል።" "የረጋ ደም" ማሰሳል . . . ፈዝቀል . . . ጠፍቷል" በሚሉት ግሶች ተገልጿል። ከሁለተኛው ወደ ሦስተኛው፣ ከሦስተኛው ወደ አራተኛው ዐረፍተነገር ሁኔታዎች እየተባባሱ ሄደው አምስተኛው ዐረፍተነገር ላይ፣ ፍፁም ጨለማ ይነግሳል። ይህም ገፀባህርይው ይበልጥ ወደራሱ እየቀረበ ሲሄድ የሚሰማውን ባዶነትና ተስፋ ቢሰነት ይፈነትዋል። ከ"ቅጠ" ውበት ራሱን አነፃፅሮ ነው አበራ፣ "ማንኛ? ምንስ ነኝ? እቃ . . . ለዚያውም ዋጋ የሌለውና የበሰበሰ እቃ" በማለት የሚናገረው።

ቅኔውና አበራ የሚመሳሰሉ ከሆኑ አምሳያነታቸው እንዴት ነው? ብለን መጠየቅ ይኖርብናል። ቅኔን ስናስብ ሁለት መልኮቹ ይታወቁናል - ስምና ወርቅ። የቅኔ ውበቱ ያለው ወርቁን ከማስተንተን ላይ ነው። ወርቁ እስካልተተነተነ ድረስ ግን ቅኔ ቅኔ መሆኑ ይቀርና ዝርው ይሆናል። ገፀባህርይው የስለሌ አምሳያ ከሆነ፣ ወርቁ በ"ተፈጥሮ ችሎታ"ው ሊመሰል ይችላል። የተፈጥሮ ችሎታን አውቀው ካልተጠቀሙበት እቃ ይሆናል - አበራ እንደሚለውም "ዋጋ የሌለው የበሰበሰ እቃ።" ስለዚህ ገፀባህርይው ወደ ውስጡ ተመልክቶ የተረዳው የተዳፈነና ወደብርሃን መውጣት ያልቻለ የተፈጥሮ ችሎታውን ነው። የልቦለዱ ትረካ አንድ ጠገም፣ ገፀባህርይው የተፈጥሮ ችሎታውን፣ የሰአሊነት ዝንባሌውን በተግባር መተርጎም ተሰናት ሲውተረተር፣ ስሜትና ማህበራዊ ግዴታው እያስፈራሩትና እያነቀፋት ሲወድቅ ሲነሳ የሚያሳይ ነው። በትረካው ፍፃሜ ግን፣ ሁኔታዎች ሲለወጡ ወርቁም ሲያበራ፣ የጠፋው የቅኔ ውበትም ሲፈካ እናያለን። ስምና ተሰያሚም ይገጥማሉ።

የገፀባህርይውን ስያሜ አስመልክተን ጥቂት ሀሳብ መሰንዘር እንወዳለን። ተናባቢ ከሆኑት የገፀባህርይውና የአባቱ ስሞች ቀድሞ የሚመጣው ቃል አበራ ነው - አበራ ወርቁ። የገፀባህርይው ስም "አበራ" መሆኑ፣ በሌላ አባባል "ወርቁ አበራ" አለመሆኑ ስነፍቻዊ ፋይዳ አለው። "አበራ" የሚለው ቃል ድርጊት አመልካቹ ባለቤቱ ራሱ (ወርቁ) መሆኑን ይገልጻል። ወርቁ በሚለው ቃል ላይ የተቀጠለው መስተአምር አመልካች /-አ/ ነገሩ ቀድሞ የነበረና የታወቀ መሆኑን የማሳየት ሰዋሰዋዊ አገልግሎት አለው። ይህም ሰዋሰዋዊ አገልግሎት ከተመሳሳይ ስም ከሚመሰረቱት

ሌሎች የተፀውኦ ስሞች፡ ከወርቅነህ ወይም ወርቁ የሚነፅር ነው። ከሁለቱ አንደኛው ወይም ሌላው የገፀባህርይው መጠሪያ ቢሆን ኖሮ አበራ የመወያያ ነጥባችን ባልሆነም ነበር። ወርቁ የሚለው ስም ግሱን ('አበራ') አስተድሞ በባለቤትነት መምጣቱ፡ ብርሃን የሰጠው ያ የምናውቀው (ምናልባትም የምንጠብቀው) ወርቅ መሆኑን የማመልከት ሰዋሰዋዊ አገልግሎት ስላለው ብርሃኑ ከራሱ የመነጨ መሆኑን እንረዳለን። የመረዳታችንም አንድምታ ገፀባህርይው በትረካው መጀመሪያ ማንኛ? ምንስ ነኝ? እያለ ለራሱ ላቀረበው ጥያቄ መልስ መስጠቱን፡ ወደእርሱነቱ መቃረቡንም ያመለክታል።

3. ማጠቃለያ

በአማርኛ ልቦለዶች ውስጥ የገፀባህርይት ስሞች ፍች አዘል ናቸው። ፍች አዘልነታቸው (1) ከግህበረ ባህላዊና ከሰነልሳናዊ ምክንያቶች የመነጨ ነው። የአማርኛ ስሞች በእውነት ዓለምም ሆነ በልቦለድ ውስጥ ሲገኙ መደበኛ (መዝገብ ቃላታዊ) እና ፍካሬያዊ ፍች አላቸው። መደበኛው ፍች ሰነልሳናዊ ሲሆን ፍካሬያዊው ፍች ደግሞ ባህላዊ እና ሰሚታዊ ነው። (2) በአማርኛ የልጅና የአባት ስም ተጣምረው መጠራታቸው፡ ስሞች ፍች አዘል እንዲሆኑ አስተዋፅኦ የሚያደርግ ሌላው ማህበረ-ባህላዊ ምክንያት ነው። ለስሞች ፍች አዘል መሆን ሌላው ምክንያት ከቋንቋው ሰነልሳናዊ ተፈጥሮ የመነጨ ነው። አማርኛ እርባታዊ/ምእላዳዊ (morphological) ባህርይ ያለው ቋንቋ በመሆኑ በልዩ ልዩ ስነ ምእላዳዊ ዘዴዎች በመጠቀም የመጠሪያ ስሞችን ያበጃል። በዚህም መሰረት በአማርኛ የተፀውኦ ስሞች፡ ቃል እና ከቃል በላይ እስከ ዐረፍተነገር የሚደርሱ ሰዋሰዋዊ መዋቅሮች ሲኖሯቸው፡ ስነምእላዳዊ ቅንጅቱን የሚያስገኙት ምእላዶች ልዩ ልዩ ሰዋሰዋዊ አገልግሎትና ፍች ያሏቸው በመሆናቸው ስሞቹን በእጅጉ ፍች አዘል ያደርጓቸዋል። በአማርኛ ልቦለዶች የገፀባህርይት ስሞች ያላቸውን ስነዕውቀታዊ ፋይዳ ለመመርመርም ከፍ ብለን ያነሳናቸውን ማህበረ-ባህላዊና ሰነልሳናዊ ሁኔታዎች ከልቦለዱ አውድ ጋር አገናዝቦ መተንተን አስፈላጊ ነው።

በአማርኛ ልቦለዶች የገፀባህርይት ስሞች ተደጋጋፊነትና ተዛማጅነት ያሏቸው ሦስት ስነዕውቀታዊ ፋይዳዎች አሉዋቸው። እነዚህም ፋይዳዎች፡- (1) ከገፀባህርይት አቀራረብ (2) ከትልም አጣጣል ወይም አተላለም እና (3) ጭብጥን ከማመላከት አንጻር ተተንትነዋል።

(1) ስሞች በገፀባህርይት አቀራረብ ረገድ ያሏቸውን ስነዕውቀታዊ ፋይዳዎች በሶስት መንገዶች መመልከት ይቻላል።

◆ አንዳንድ ስሞች የገፀባህርይትን ድርጊትና ባህርይ ይጠቁማሉ፡

- ◆ ሌሎች ስሞች በገፀባህርይው ሰብእና እና ድርጊት ላይ የማሽጧጠጥ ምፀታዊ ፋይዳ አላቸው፤
- ◆ ምፀታዊ ፋይዳ ያላቸው ስሞች የልቦለዱን ፍችና መልእክት በመጠቆም ረገድ እጅግ ጠቃሚ ሚና በመጫወታቸው ጭብጣዊ ፋይዳ (thematic significance) አላቸው።

(2) ስሞች በትልም አጣጣል በአማርኛ ልቦለድ ያሏቸውን ፋይዳዎች በሁለት ከፍሎ መመልከት ይቻላል።

- ◆ ለአተላላም በመነሻነት የሚያገለግሉ የገፀባህርያት ስሞች በሀዲስ አለማየሁ ልቦለዶች ውስጥ የተዘወተሩ ናቸው። እነዚህን አይነት ስሞች የገፀባህርይውን ታሪክ ጠቅልሎ/አሳጥሮ የማሳየት ችሎታ ያላቸው ተናባቢ ወይም ነጠላ ስሞች ሊሆኑ ይችላሉ፤
- ◆ ስነተረት ጠቃሽነት ባላቸው ስሞች ገፀባህርይን በመሰየም፣ የስነተረቱን ጀግና ድርጊትና ባህርይ ለልቦለዳቸው ትልም መፋሰሻ ያዋሉ የአማርኛ ደራስያንም አሉ። በዚህ ረገድ በአሉ ግርማ ተጠቃሽ ሲሆን ሌሎችም ደራሲያን ሊኖሩ ይችላሉ የሚል ግምት አለን። ስነተረት በሚጠቅስ ስም የሚጠራው ገፀባህርይ፣ የብሉይ ምስል አቻውን ግብር የሚደግም ብቻ ሳይሆን የሚቀይር፣ የሚፃረር ወይም የሚሸር ሊሆን ይችላል። እነዚህን አይነት ስያሜዎች ከአተላላም በተጨማሪ ለገፀባህርያት አሳሳል ጠቃሚ ቢሆኑም፣ የአማርኛ ደራስያን ጥበባቸውን ለማጎልበት ሲገለገሉባቸው እምብዛም አይታይም።

(3) በአማርኛ ልቦለዶች የገፀባህርያት ስሞች ጭብጥን በማመላከት ረገድ የሚኖራቸው አስተዋፅኦ ልዩ ልዩ ደረጃዎችና ገፅታዎች አሉት።

- ◆ ገፀባህርይ-ተኮር በሆኑ የአማርኛ ልቦለዶች፣ የልቦለዶቹ ጭብጥ የዋናው ገፀባህርይ ሰብእና እና ድርጊት በመሆኑ፣ የገፀባህርይው ስም የልቦለዱን አጠቃላይ ፍች የሚያመለክት ይሆናል፤
- ◆ በሌሎች ልቦለዶች ደግሞ የገፀባህርያት ስሞች እየተነፃፀሩ የልቦለዱን ጭብጥ ሊያመለክቱ ይችላሉ። ተነፃፃሪና/ወይም ተመሳሳይ ስሞችን በመጠቀም፣ የልቦለዳቸውን ጭብጥ የሚያመለክቱ የአማርኛ ደራስያን ብዙ ናቸው።

የጥናቱን ግኝት በዚህ መንገድ ካጠቃለልን፣ ዕውቀታችንን ከመቋጨታችን በፊት ቢታሰብባቸው የሚበጁ ጥቂት ማሳሰቢያዎችን መሰንዘር እንወዳለን። ማሳሰቢያዎቹ በአማርኛ ልቦለድ ሂስና ምርምር ጠቃሚ የመሰሉትን ሁለት ነጥቦች ያካትታሉ።

- ◆ በትንታኔው ለማሳየት እንደተሞከረው የገገባህርያት ስሞች በአማርኛ ልቦለዶች ሁነኛ ስነዕውቀታዊ ፋይዳዎች አሉባቸው። ይህ ከሆነ ደግሞ የአማርኛ ልቦለዶች ጥናትና ሂሳብ በተለመዱት ቅርፃዊ ገፅታዎች፣ ለምሳሌ፡ በመቸት፣ በገገባህርይ፣ በትረካ አንፃር ብቻ መወሰን የለበትም። በነጠላ ስራዎችም ሆነ በልዩ ልዩ ደራሲያን ስራዎች ላይ የሚደረጉ ንዕስራዊ ጥናቶች የገገባህርያትን አሰያይምና የስሞቹን ስነዕውቀታዊ ፋይዳ ከሌሎች ቅርፃዊ ገጽታዎች ጋር በተጓዳኝ መመልከት እንዳለባቸው ፀሀፊው ያምናል።
- ◆ በዚህ ጥናት ለማየት የሞከርነው የተፀውሃ ስሞችን ሥነዕውቀታዊ ፋይዳ ብቻ ነው። ሆኖም በአማርኛ ልቦለዶች ለገገባህርያት ስያሜ እየተሰጡ ጥበባዊ ፋይዳ የሚያስገኙት የተፀውሃ ስሞች ብቻ አለመሆናቸውን የዚህ ወረቀት ፀሀፊ ተገንዝቧል። በርካታ የአማርኛ ደራሲያን ለገገባህርያቸው ከተፀውሃ ስሞቻቸው በተጨማሪ ቅፅል ስሞች (nick names) ወይም የሙገሣ ስሞች (praise names) ያወጡላቸዋል። እነዚህን አይነት ስሞች ሁነኛ ሥነዕውቀታዊ ፋይዳዎች የሚያስገኝባቸው ልቦለዶችም ጥቂት አይደሉም። ስለዚህም፡ ፀሀፊው በአማርኛ ልቦለድ ላይ ምርምር ለማድረግ ፍላጎት ላላቸው ሀያሲያን እና ተመራማሪዎች በዚህ አቅጣጫ መንገዱ አልተጠረገም ብሎ መጠቆም ይወዳል።

ማስታወሻዎች

1. በጽሁፉ ውስጥ መደጋገምን ለማስወገድ ሲባል፡ እንደ ልቦለድ መጀመሪያ በተጠቀሰበት ቦታ ብቻ በቁጥር ይመለከታል። በቁጥሩም ማገናዘቢያነት በማስታወሻው ስለመጽሐፉ የተሟላ መረጃ ይሰጣል። ልቦለዱ በሌላ ቦታ ስሙ ቢጠቀስ አንባቢ ለይቶ ያውቀዋል ብለን ስለምንገምት በቁጥር አይመለከትም። በቁጥር የሚመለከተው ከሰራው ቀጥታ ከተጠቀሰ ብቻ ነው።
2. የኢትዮጵያን ሥነዕውቀት የጠነ ብዙ ምሁራን፣ መምህራንና ተመራማሪዎች የኢትዮጵያን ሥነዕውቀት እድገት በ4 ታሪካዊ ዘመናት ይከፍሉታል። እነርሱም 1) ከ1900 -1928 (ቅድመ ፋሽሽት) 2) ከ1934-1953 3) ከ1953-1966 4) ከ1967 ወዲህ በማለት። በዚህ ስራም በቁ. (1) ከተመለከተው ዘመን ጠቢቅ፡ ከቁ. (2) አርአያ፡ ከቁ. (3) ከአድማስ ባሻገር፡ አደፍርስ፡ ፍቅር እስከ መቃብር፡ የላቻ ጋብቻ፡ ጠልፎ በኪሲ ወዘተ. የዘመኑን መንፈስ ያሳያሉ ብለን የመረጥናቸው ናቸው። በተ.ቁ (4) ከጠቀስነው ዘመን፡ እርማይ፡ ሀዲስ፡ የልምዣገት፡ የወዲያነሽ፡ ግርዶሽ እና ሌሎች በውክልና ተመርጠዋል።

3. Roland Barthes (1947). *S/Z*. (New York, Hill and Wang) p. 134.
4. *Ibid.*
5. Ian Watt (1957). *The Rise of the Novel/ Studies in Defoe, Richardson and Fielding* (Berkely).
6. ለምሳሌ Jonathan Raban (1968). *The Technique of Modern Fiction* (Edward Arnold Publishers, Ltd.), pp. 102-111፤ እንዲሁም፥ Michael J.Toolan (1991). *Narrative: A Critical Linguistic Introduction* (London and New-York: Routledge), pp. 101, 141) ይመለከታል።
7. ይህ ስራ በፈረንሳይኛ የተፃፈ በመሆኑ ዋናውን ለማገናኘብ አልቻልንም።
8. Joseph Ewen (1980). "Character in Narrative.," quoted in Shlomith Rimmon-Kenan, *Narrative Fiction: Contemporary Poetics* (London and New York: Routledge), pp. 68-69። ይህ ስራ በእብራይስጥ የተሰራ መሆኑንና ወደ እንግሊዝኛ አለመተርጎሙን Rimmon-Kenan በማስታወሻ ገልግለች።
10. *Ibid.*, p. 68.
11. *Ibid.*, p. 68-69.
12. David Lodge (1992). *The Art of Fiction* (Penguin Books), p. 37.
13. *Ibid.*, p. 37.
14. *Ibid.*, p. 38.
15. D.A. Izevbaye (1981). "Naming and the Character of African Fiction", in *Research in African Literature*, Vol. 12., No. 2, pp. 162-184.
16. *Ibid.*, p. 175.
17. አበበ በየነ፥ 1978፥ "የአማርኛ ገፀባህርያት ስሞች የናሙና ጥናት"፤ አ.አ.ዩ፥ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ስነዕውቅና ክፍል። ቢ.አ. ጂማፅ። አበበ ስሞቹ የገፀባህርያቱን ድርጊት፣ መደብ፣ ጠባይ ወዘተ. ያመለክታሉ ብሏል። በትንታኔው መስማማት አስቸጋሪ የሚሆንባቸው ቦታዎች ጥቂት አይደሉም።
18. ብርሃኑ ገበየሁ፥ 1985፥ "የበአሉ ስሞች"፤ በ2ኛው የኮተቤ መ.ት.ኮ. የቋንቋዎች አመታዊ ሴሚናር የቀረበ። ይህ ዕውቅና ብዙ ለውጥ ሳይደረግበት በፈርጥ ቁ. 2 (1987) ታትሟል። በዚህ ጥናት ውስጥ ተመሳሳይ ህሳቦች ሊገኙ ይችላሉ።
19. ኅሩይ ወልደስላሴ፥ 1925፤ ወዳጅ ልቤ ።
20. መኮንን እንዳልካቸው፥ 1950፤ የደም ድምፅ፤ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት፥ አዲስ አበባ።
21. ሲሳይ ንጉሱ፥ 1977፥ ሰመመን፤ ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት፤ አዲስ አበባ።
22. በአሉ ግርማ፥ 1972፥ የቀይ ኮብተራ፤ ኢትዮጵያ መፃሕፍት መደብር፤ አዲስ አበባ።

23. ግርማቸው ተክለዋርያት፡ 1943፡ አርአያ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት፡ አዲስ አበባ።
24. መንግስቱ ለማ፡ 1956፡ ያላቻ ጋብቻ፡ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት አዲስ አበባ።
25. _____ ፡ 1961፡ ጠልፎ በኪሴ፡ ቸምበር ማተሚያ ቤት አዲስ አበባ።
26. ዝኒከማሁ፡ ገፅ 12.
27. ዳኛቸው ወርቁ፡ 1962፡ አደፍርስ፡ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት፡ አዲስ አበባ።
28. ደስታ ተክለወልድ፡ 1962፡ ዐዲስ ያማርኛ መዝገበ ቃላት፡ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት፡ አዲስ አበባ ገፅ 1116።
29. መንግስቱ ለማ፡ 1956፡ ዝኒ ከማሁ።
30. ገበየሁ አየለ፡ 1978፡ ሰደተኛው፡ ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት፡ አዲስ አበባ።
31. ብርሃኑ ዘርይሁን፡ 1974፡ ማእበል፡ ኢትዮጵያ መፃሕፍት መደብር፡ አዲስ አበባ።
32. ሲሳይ ንጉሱ፡ 1981፡ ግርዶሽ፡ ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት፡ አዲስ አበባ።
33. በአሉ ግርማ፡ 1975፡ ሀዲስ፡ ኢትዮጵያ መፃሕፍት መደብር፡ አዲስ አበባ።
34. _____ ፡ 1975፡ አሮማይ፡ ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት፡ አዲስ አበባ።
35. ደስታ ተክለወልድ፡ 1962፡ ዐዲስ ያማርኛ መዝገበ ቃላት፡ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት፡ አዲስ አበባ፡ ገፅ 1116።
36. መንግስቱ ለማ፡ 1961፡ ጠልፎ በኪሴ፡ ገፅ 12።
37. ሰሎሞን ደራሃ፡ ልጅነት፡ 1963፡ አክሲዮን ድርጅት ፕራቲካል አዲስ አበባ።
38. ዝኒ ከማሁ፡ ገፅ፡ 43-44።
39. ሀዲስ አሎማዬ፡ 1958፡ ፍትር እስከ መቃብር፡ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት፡ አዲስ አበባ።
40. በአሉ ግርማ፡ 1962፡ ከአድማስ ባሻገር፡ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት፡ አዲስ አበባ።
41. ሀዲስ አሎማዬ፡ እንዳለፈው፡ ገፅ፡ 82።
42. _____ ፡ የልምዥት፡ 1980፡ ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት፡ አዲስ አበባ
43. ዝኒ ከማሁ፡ ገፅ፡ 9።
44. ዝኒ ከማሁ፡ ገፅ፡ 620።
44. በአሉ ግርማ፡ 1974፡ ደራሲው፡ ኢትዮጵያ መፃሕፍት መደብር፡ አዲስ አበባ።
45. ደስታ ተክለወልድ፡ እንዳለፈው፡ ገፅ፡ 896። ፀሀፊው ሁለቱ ሲራኮች የተለያዩ ናቸው ቢሉም፡ ሁለቱም በግብርም በባህርይም ልዩነታቸው አይታይም። ይልቁን ሰውየው ራሱ ኢያሱ ወልደነጭ በመባል የሚታወቀው ፀሀፊ በመሆኑ ከእምነት ላለመጋጨት ያፈገፈጉ ይመስለኛል።

- 46. አራቱን አንጻሮች (points of view) በተመለከተ ዳኛቸው ወርቁ 1977፥ የጽሑፍ ጥበብ መመሪያ፥ እንዲሁም Rimmon-Kennanን ይመለከቷል። ዳኛቸው 'point of view'ን እሳቤ፥ አኳያ ይለዋል። በዚህ ጽሁፍ "አንጻር" የሚለውን ስያሜ መጠቀምን መርጫለሁ። ብርሃኑ ገበየሁ፥ 1990 "የበአሉ ሀዲስ ባዲስ አይን" በሚል ርዕስ በ10ኛው የቋንቋዎች ጥናት ጉባኤ (አ.አ.ዩ.) ባቀረበው ጥናት ልቦለዱ ከሀዲስ ንቃተ ህሊና አንጻር መተረኩን አሳይቷል።
- 48. አፈወርቅ ገ/አየሱስ፥ ልብ ወለድ ታሪክ፤ እኔ የተጠቀምኩት በ1960 ትምህርት ሚኒስቴር የሳተመውን ቅጅ ነው።
- 49. ኪዳነወልድ ክፍሌ፥ 1948፤ መፅሀፈ ሰዋሰው ወግስ ወመዝገበ ቃላት ሀዲስ፥ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት፥ አዲስ አበባ።
- 50. ደስታ ተክለወልድ፥ እንዳለፈው።
- 51. ዮናስ አድማሱ፥ 1989፥ "አዘለም አሟቀለም ያው ተሸከመ አይደለም" በኮ.መ.ት.ኮ. 2ኛው የቋንቋዎች ሴሚናር የቀረበ።
- 52. አፈወርቅ ገ/አየሱስ፥ እንዳለፈው ገፅ፥ 60።
- 53. ሀይለመለኮት መዋለል፥ 1979፤ የወዲያነሽ፥ ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት፥ አዲስ አበባ።
- 54. በአሉ ግርማ፥ 1962፥ እንዳለፈው፥ ገፅ 7-8።